

Сексуальне насильство та стигматизація потерпілих

Тіньовий звіт громадських організацій щодо впровадження в Україні
Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок
і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами

Сексуальне насильство та стигматизація потерпілих

Тіньовий звіт громадських організацій щодо впровадження в Україні Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами

Для подачі на розгляд Групи експертів Ради Європи з протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству (GREVIO)

Липень 2024 року

Зміст

I. Вступ.....	5
II. Довідкова інформація	7
III. Інформація про авторів та авторок звіту	10
IV. Мета та методологія звіту	13
V. Узагальнені рекомендації	15
VI. Вплив гендерно зумовлених міфів та стереотипів на доступ до правосуддя жінок та дівчат в Україні.....	20
<i>A. Ч. 1 Статті 12 Стамбульської конвенції.....</i>	<i>20</i>
<i>B. Вплив гендерних стереотипів на судочинство .....</i>	<i>22</i>
РЕКОМЕНДАЦІЇ	24
VII. Вплив гендерно зумовлених стереотипів на повідомлення про злочини, пов'язані з сексуальним насильством.....	24
<i>A. Стаття 12(3) Стамбульської конвенції .....</i>	<i>25</i>
1. Підходи, орієнтовані на постраждалих.....	25
2. Визначення факторів, що у поєднанні поглиблюють вразливість постраждалих	28
РЕКОМЕНДАЦІЇ	30
VIII. Ч. 2 Статті 36 Стамбульської конвенції.....	31
<i>A. Важливість розгляду зґвалтування та інших форм сексуального насильства в контексті .....</i>	<i>32</i>
<i>B. Міжнародні стандарти з питань вільної, добровільної та справжньої згоди .....</i>	<i>33</i>
<i>C. Як українські суди тлумачать поняття «згода» .....</i>	<i>34</i>
<i>D. Складові доказування, які необхідно врахувати під час контекстно-орієнтованої оцінки... ..</i>	<i>38</i>
РЕКОМЕНДАЦІЇ	39
IX. Виявлення та розвінчання гендерно зумовлених міфів та стереотипів	39
<i>A. Подружній обов'язок жінки - підкорятися чоловікові або інтимному партнеру і займатися сексом, навіть проти власної волі .....</i>	<i>40</i>
<i>B. Жінки брешуть про сексуальне та гендерно зумовлене насильство .....</i>	<i>41</i>
<i>C. Сексуальне насильство стосовно жінок та дівчат - це «особиста» та «сімейна» справа .....</i>	<i>42</i>
<i>D. Жінки так чи інакше винні в сексуальному та гендерно зумовленому насильстві.....</i>	<i>42</i>
РЕКОМЕНДАЦІЇ	44
X. Розбудова необхідних спроможностей	45

<i>А. Ч. 1 Статті 15 Стамбульської конвенції</i>	45
РЕКОМЕНДАЦІЇ	46
XI. Перешкоди для доступу до правосуддя	48
<i>А. Ч. 1 Статті 55 Стамбульської конвенції</i>	48
1. Провадження <i>Ex officio</i>	48
1. Провадження <i>Ex parte</i>	49
РЕКОМЕНДАЦІЇ	51
<i>В. Строки позовної давності</i>	51
РЕКОМЕНДАЦІЇ	54
XII. Дискримінаційні та шкідливі практики	54
<i>А. Ч. 2 Статті 49 Стамбульської конвенції</i>	54
1. Практики підтвердження доказів.....	54
РЕКОМЕНДАЦІЇ	57
2. Проведення необов'язкових акушерсько-гінекологічних експертиз	57
РЕКОМЕНДАЦІЇ	58
3. Угоди про примирення	59
РЕКОМЕНДАЦІЇ	60
4. Слідчі експерименти	60
РЕКОМЕНДАЦІЇ	62

I. Вступ

У цьому тіньовому звіті окреслено основні виклики, пов'язані із правотворчою та правозастосовною діяльністю у системі кримінальної юстиції України, що виникають під час розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні зґвалтувань та інших актів сексуального насильства стосовно жінок та дівчат. Водночас особлива увага приділяється питанням стигматизації жертв, а також негативного впливу гендерно зумовлених міфів та стереотипів на кожен з етапів кримінального процесу.¹ Вищезгадані виклики призводять до дискримінації, обмежують доступ жертв до правосуддя та засвідчують розповсюджений скептицизм та необґрунтовану недовіру до історій жінок і дівчат, що пережили подібні злочини.²

Після підписання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі - Конвенція) у 2011 році в Україні було проведено низку позитивних реформ на виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією. Так, найбільш значущою серед реформ стало внесення змін до Статті 152 Кримінального кодексу України (далі - ККУ), щодо формулювання ширшого гендерно нейтрального визначення зґвалтування, що не ґрунтується на обов'язковому застосуванні сили, а радше на відсутності добровільної згоди. При цьому, у Статті наголошується важливість урахування супутніх обставин для визначення того, чи можна вважати згоду добровільною.³ Таке визначення повністю відповідає ч. 2 Статті 36 Конвенції, що ґрунтується на нормах міжнародного кримінального права та міжнародного права прав людини. Описані ознаки не лише унормовують склад злочину для притягнення до відповідальності осіб, визнаних винними у скоєнні зґвалтування відповідно до Статті 152 ККУ, але і становлять матеріальний склад злочину у справах, де зґвалтування розглядається, як воєнний злочин відповідно до Статті 438 ККУ.

Автори тіньового звіту також позитивно оцінюють Доповідь подану Україною на розгляд Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (далі - Комітет CEDAW) у 2022 році, в якій йдеться про численні програми для суддів, прокурорів та представників поліції, впроваджені (та деякі навіть інституціоналізовані) українським урядом задля розвитку

---

¹ Термін «жертва» у цьому звіті вживається для узгодження з формулюваннями Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами та інших європейських і міжнародних джерел. Водночас, автори звіту наголошують, що говорячи про жінок та дівчат, які зазнали гендерно зумовленого насильства можна вживати обидва терміни - «жертва» та «постраждала». Використання терміну «жертва» у цьому звіті жодним чином не спрямоване на знецінення досвіду тих, хто воліє говорити про пережите використовуючи термін «постраждала».

² Див., наприклад, висвітлення питання «зниження довіри» до жінок у системах кримінальної юстиції у статті Дебори Тюркхаймер [Неймовірні жінки: сексуальне насильство та зниження довіри](#), Правовий часопис Університету Пенсільванії (Deborah Tuerkheimer, Incredible Women: sexual violence and the credibility discount, University of Pennsylvania Law Review), грудень 2017 року.

³ [Кримінальний кодекс України](#), Стаття 152.

спроможностей щодо запобігання та боротьби з сексуальними та гендерно зумовленими злочинами.⁴

Задля того, аби такі реформи призвели до стійких позитивних змін, їх необхідно захищати та посилювати.

Наразі ж, Україна знаходиться на етапі, коли один з основних викликів - це успішне впровадження повного спектру реформ на виконання згаданих зобов'язань. Причини та наслідки сексуального насильства стосовно жінок та дівчат, а також перешкоди для доступу жінок до правосуддя глибоко укоріненні у суспільних та інституційних переконаннях та нормах, що розглянуті далі. Гендерно зумовлені міфи та стереотипи не повинні жодним чином впливати на процес прийняття рішень в ході проведення розслідування, досудової підготовки, переслідування та судового розгляду справ про сексуальне насильство та інші форми насильства стосовно жінок. Вважається доцільним дотримуватися гнучких підходів до розслідування, переслідування та судового розгляду справ про сексуальне насильство у будь-якому контексті. Водночас, в Україні зібрані докази та чинні процесуальні норми часто тлумачаться настільки формалістично, що це призводить до формування шкідливих, дискримінаційних практик та перешкоджає доступу постраждалих до правосуддя. У своєму звіті представники GREVIO дійшли до висновку, що наслідування стереотипів чи використання надмірно формалістичного тлумачення законодавства може призвести до применшення ступеня вини особи, що скоїла кримінальне діяння та навіть перекладання провини на жертву.⁵ Більше того, строки давності, чітко визначені Статтею 49 ККУ, унеможливають притягнення особи до відповідальності за зґвалтування відповідно до ч. 1 Статті 152 ККУ у випадку, якщо з

---

⁴ [Дев'ята періодична доповідь України подана Генеральному секретареві ООН відповідно до статті 18 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, з терміном подання у 2021 році, п. 39-42 \(CEDAW 9th periodic report submitted by Ukraine under article 18 of the Convention, due in 2021: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women\)](#); [Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України: Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок п. 29 \(CEDAW Concluding observations on the 9th periodic reports of Ukraine: Committee on the Elimination of Discrimination against Women\)](#); див. також [Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2021-2022](#), Ла Страда - Україна, 2022 рік, с. 5 ([Monitoring Response of the Justice System to Domestic and Gender-Based Violence: 2021-2022](#), La Strada-Ukraine); див. також [Дистанційний курс «Забезпечення гендерної рівності»](#).

⁵ [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Іспанії \(GREVIO Baseline Report for Spain\)](#), п. 221. Комітет CEDAW також наголошує, що судовій владі варто проявляти обережність, щоб, керуючись власними упередженими уявленнями, не створити загальні негнучкі стандарти. Комітет також зазначає, що «усі процесуальні дії у справах про зґвалтування та інші сексуальні злочини мають бути неупередженими та справедливими, а також не підпадати під вплив упереджених уявлень чи гендерних стереотипів». ([Справа «В.К. проти Болгарії» \(V.K. v. Bulgaria\)](#), CEDAW/C/49/D/20/2008, п. 9.11; [Справа «Вертідо проти Філіппін» \(Vertido v. The Philippines\)](#), [Комюніке № 18/2008](#), прийняте 16 липня 2010 року, док. ООН CEDAW/C/46/D/18/2008).

моменту ймовірного скоєння злочину минуло понад п'ять років. Такий підхід фактично унеможлиблює переслідування та розгляд давніх справ.⁶

Усунення згаданих викликів дозволить вдосконалити слідчу, прокурорську та судову практику, однак, вимагатиме від держави та суб'єктів кримінальної юстиції незмінної готовності застосовувати конструктивні підходи до їх усунення.

II. Довідкова інформація

В українському суспільстві та в системі кримінальної юстиції України поширені та глибоко укорінені дискримінаційні гендерні стереотипи.⁷ Як показує практика, державні механізми реагування на насильство стосовно жінок в Україні були неефективними, адже значний відсоток жінок не повідомляв про насильство,⁸ коли справи доходили до суду, то їх розгляд переважно затягувався (незначна кількість обвинувачених отримувала обвинувальний вирок),⁹ а підходи до винесення вироків та призначення покарань не дозволяли попередити нові злочини.¹⁰

Україна підписала Стамбульську конвенцію у 2011 році.¹¹ 6 грудня 2017 року було внесено зміни до ККУ, які, серед іншого, дали нове визначення поняття зґвалтування та інших актів сексуального насильства, ґрунтуючись на відсутності добровільної згоди.¹²

⁶ Строк давності для притягнення до відповідальності особи за зґвалтування відповідно до [ч. 3 Статті 152](#) і наступних пунктів є довшим (10-15 років, а у випадку з малолітніми або неповнолітніми потерпілими, обчислення строків розпочинається з моменту досягнення потерпілими особами повноліття) (Стаття 49 ККУ та ч. 3 Статті 152 і наступні частини).

⁷ Див. [Заключні зауваження Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок до дев'ятої періодичної доповіді України](#) (CEDAW Concluding Observations, 9th Periodic report on Ukraine), п. 27-48; [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#) (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women)), с. 27, 30-31.

⁸ Див.: [Заключні зауваження Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок до дев'ятої періодичної доповіді України](#) (CEDAW Concluding Observations, 9th Periodic report on Ukraine), п. 28; ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), 2019 рік; [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#) (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women)), 2019 рік, с. 23-31, 62-66.

⁹ [Тіньовий звіт Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» про виконання Україною Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством 2023](#) (URFEM SHADOW REPORT for GREVIO on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence by Ukraine), с. 37-38.

¹⁰ DCAF та Ла Страда-Україна, [Практика кримінальної юстиції та насильство стосовно жінок](#) (Criminal Justice Practice and Violence Against Women), 2017, с. 30-31. Щодо неспроможності попередити нові злочини див. також [Жінки та правосуддя: Суд: Верховний Суд](#) (Women and Justice: Court: Верховний Суд (Supreme Court of Ukraine)).

¹¹ Моніторинг виконання країнами заходів запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами відповідно до вимог Стамбульської конвенції, [Україна](#) (Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence, Country Monitoring, Ukraine).

¹² [Кримінальний кодекс України](#).

Крім того, у грудні 2017 року було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що вступив у силу на місяць пізніше.¹³ У цьому Законі наведено розгорнуті визначення понять «психологічне насильство», «економічне насильство», «Фізичне насильство» та «сексуальне насильство» та вказано, що ці поняття позначають різні форми домашнього насильства.¹⁴ У грудні 2017 року ККУ було доповнено ч. 1 Статті 126, яка встановлює відповідальність за новий злочин - домашнє насильство.¹⁵

За даними дослідження насильства стосовно жінок в Україні проведеного під керівництвом ОБСЄ у 2019 році **понад чверть** жінок віком від 18 до 74 років, які коли-небудь перебували у стосунках, стверджували, що вони зазнали фізичного й/або сексуального насильства від свого партнера починаючи з 15-річного віку, а близько **чверті жінок** тієї ж вікової категорії стверджували, що у віці 15 років і старшому вони зазнали фізичного й/або сексуального насильства з боку іншої особи.¹⁶

11 лютого 2021 року Європейський парламент схвалив Резолюцію щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, в якій (серед іншого) окремо закликав країну ратифікувати Стамбульську конвенцію.¹⁷

Врешті, Конвенція була ратифікована українською стороною 18 липня 2022 року¹⁸ і набула чинності в Україні 1 листопада 2022 року.¹⁹ У ч. 3 Статті 2 Конвенції вказано, що вона **застосовується** в мирний час і в ситуаціях збройного конфлікту (курсив та жирний шрифт додано).

¹³ ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до ґендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), 2019 рік, с. 12 ; [Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»](#).

¹⁴ ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до ґендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), 2019 рік, с. 13; [Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»](#).

¹⁵ [Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України](#); ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до ґендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), 2019 рік, с. 13-15

¹⁶ [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#), 2019 рік, с. 22 (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019, p 22).

¹⁷ [Резолюція Європейського Парламенту щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 11 лютого 2021 року](#) (European Parliament resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine).

¹⁸ Моніторинг виконання країнами заходів запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами відповідно до вимог Стамбульської конвенції, [Україна](#) (Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence, Country Monitoring, Ukraine).

¹⁹ Рада Європи, [Україна ратифікує Стамбульську конвенцію](#) (Council of Europe, Ukraine ratifies the Istanbul Convention), липень 2022 року.

3 липня 2023 року Україна вперше подала Комітету GREVIO Доповідь відповідно до пункту 1 статті 68 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Паралельно цим змінам, у 2014 відбулася незаконна анексія АР Крим Росією та розпочався збройний конфлікт з сепаратистськими угрупованнями підконтрольними Росії на Сході України, а згодом, у лютому 2022 року, розпочалося повномасштабне вторгнення Росії на територію України. Відтоді також почастишали повідомлення про поширене систематичне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК). Водночас значно зросла кількість справ, відкритих на підставі заяв або встановлених випадків домашнього насильства,²⁰ що зумовлено підвищенням рівня обізнаності громадськості про домашнє насильство (і, як наслідок, підвищенням кількості постраждалих, що повідомляють про злочин), а також реформуванням законодавства та існуючих практик для приведення їх у відповідність із міжнародними стандартами.²¹

З початку повномасштабного вторгнення за підтримки міжнародних донорів на території України було впроваджено низку ініціатив з реагування на **випадки СНПК**. Такі ініціативи спрямовані на впровадження стандартів і усталених практик міжнародного кримінального права у національні процеси розслідування, переслідування та судового розгляду справ про зґвалтування та інші форми сексуального насильства як міжнародних злочинів.²²

---

²⁰ Див., наприклад, Рада Європи, [Перешкоди, засоби юридичного захисту та добрі практики для доступу жінок до правосуддя в Україні](#) (Council of Europe, Barriers, Remedies and Good Practices For Women's Access to Justice in Ukraine), 2023 рік, с. 33 ; Крістіна Йовановскі [Конфлікт в Україні спричинив сплеск домашнього насильства](#) (Kristina Jovanovski, Ukraine conflict causes spike in domestic violence), видання Al Jazeera, липень 2015 року; Лайлі Форуді, [Зростання рівня домашнього насильства - прихований фронт війни в Україні](#) (Layli Foroudi, Rising domestic violence is a hidden front in Ukraine's war), видання Reuters, серпень 2023 року.

²¹ Див., наприклад, Amnesty International, [Україна: Не приватна справа: домашнє та сексуальне насильство щодо жінок на Сході України](#) (Amnesty International, Ukraine: Not a private matter: domestic and sexual violence against women in Eastern Ukraine), 2020 рік.

²² Див., наприклад, [Стратегічний план реалізації повноважень прокуратури у сфері кримінального переслідування за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом](#), підготовлений Офісом Генерального прокурора України (Strategic plan for the implementation of the powers of the prosecutor's office in the field of criminal prosecution for conflict-related sexual violence, Office of the Prosecutor General of Ukraine). Враховуючи також, [Преамбулу Конвенції](#), що посилається на міжнародні механізми забезпечення захисту прав людини, Римський статут, Женевські конвенції та Додаткові протоколи I й II та визнає «...триваючі порушення прав людини під час збройних конфліктів, які зачіпають цивільне населення, особливо жінок, у формі поширеного або систематичного зґвалтування та сексуального насильства, а також можливість збільшення насильства за гендерною ознакою як під час конфліктів, так і після них» та враховуючи також ч. 3 Статті 2 Конвенції, у якій зазначено наступне: «Ця Конвенція застосовується в мирний час і в ситуаціях збройного конфлікту». Див. також Катерина Бусол, [Використання Росією сексуального насильства в якості зброї та відповідь України розкривають жадливу війну цінностей](#) (Kateryna Busol, Russia's weaponizing of sexual violence, and Ukraine's response, reveals a grim war of values), видання The Guardian, березень 2024 року; Ентоні Дойч та Анна Войтенко, [Експерти з міжнародного права допомагають Україні розслідувати випадки сексуального насильства](#) (Anthony Deutsch and Anna Voitenko, International Legal Experts Assist Ukraine Sexual Violence Investigations), видання Reuters, грудень 2022 року; МКС, [Сексуальне насильство](#),

Значна частина цих стандартів закріплена положеннями Конвенції, а отже, повинна застосовуватися при розгляді подібних справ як загальнокримінальних злочинів.²³

Незалежно від контексту скоєння злочину, жінки та дівчата, які пережили зґвалтування та інші форми сексуального насильства мають право отримати належний захист та доступ до правосуддя для відшкодування завданої шкоди.

III. Інформація про авторів та авторок звіту

Європейський центр захисту прав людини (ЕНРАС) - це аполітичний правозахисний центр, створений на базі школи права Міддлсекського університету, що займається питаннями захисту прав людини в Росії, Україні, Вірменії, Грузії та Азербайджані. Одним із пріоритетних напрямків діяльності Центру ЕНРАС є боротьба з гендерно зумовленим насильством. Спільно з колегами-правниками представники ЕНРАС успішно представили у суді на міжнародному рівні перші п'ять справ щодо домашнього насильства та феміциду у Грузії, включно із першою міжнародною справою про злочин честі. Досвід участі ЕНРАС у судових процесах сприяв формуванню міжнародних стандартів щодо злочинів честі та дискримінаційних мотивів у справах про гендерно зумовлене насильство. Наразі, ЕНРАС є однією з організацій, що представляють у Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ) першу справу, в якій розглядаються гендерні аспекти порушень прав людини, з якими стикаються жінки постраждалі від торгівлі людьми на території Росії. Крім того, у експертів ЕНРАС є досвід успішного ведення справ про домашнє насильство та сексуальне насильство в Росії. ЕНРАС також є однією з організацій, що представлятимуть перед Комітетом CEDAW першу справу проти України щодо самооборони в контексті домашнього насильства, а також представлятимуть у ЄСПЛ справу щодо СНПК під час війни Росії проти України. ЕНРАС підготував низку правових публікацій, а саме «Керівництво щодо ведення судових справ про насильство стосовно жінок» ('Litigating Violence against Women'), «Посібник щодо прав жертв домашнього насильства на самооборону» ('The Rights of Victims of Domestic Violence to Self-Defence'), «Посібник стосовно звернень до Комітету CEDAW» ('Using the UN CEDAW Committee') та «Посібник ЕНРАС: Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в

[пов'язане з конфліктом, в Україні: МКС проводить тренінг із захисту свідків та підтримки жертв](#) (ICC, Conflict-related sexual violence in Ukraine: ICC holds training on Victim and Witness support), березень 2023 року; Державний департамент США, [Підтримка правосуддя та підзвітності в Україні](#) (US Department of State, Supporting Justice and Accountability in Ukraine), лютий 2023 року.

²³ Див., наприклад, [Кодекс Мурад \(The Murad Code\)](#), Принципи 1.1 (адаптуватися до особистості осіб, які пережили сексуальне насильство), 1.2 (унікати припущень), 1.4 (пріоритизувати безпеку осіб, які пережили сексуальне насильство) та 1.8 (забезпечувати інклюзивність і відсутність дискримінації); Принцип 2.2 (поважати вибір особи, яка пережила сексуальне насильство); Принцип 3.3 (не допускати стигматизації.); Принцип 4.7 (критично аналізувати чинники, які сприяють поганій практиці); Принцип 6 (розуміти стигматизацію) та Принцип 7 (розвивати необхідні компетенції).

Україні – шляхи забезпечення відновлення порушених прав» ('An Overview of Avenues for Redress for Survivors of Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine').²⁴

Електронна пошта: k.levine@mdx.ac.uk; j.gavron@mdx.ac.uk Вебсайт: www.ehrac.org.uk

Керолін Еджертон - незалежна юридична консультантка із тридцятилітнім досвідом роботи у сфері розслідування та переслідування міжнародних злочинів, яка присвятила значну частину своєї кар'єри роботі в Організації Об'єднаних Націй на посаді спеціалістки із правових питань та судової адвокатки у Міжнародному кримінальному трибуналі щодо колишньої Югославії (МТКЮ). Нині її професійна діяльність спрямована на вдосконалення механізмів реагування на насильство та розширення спроможностей суб'єктів національних систем кримінальної юстиції та правозахисних організацій у сфері міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. З 2017 року пані Еджертон працювала над проектами та ініціативами, пов'язаними із захистом прав жінок та доступом жінок до правосуддя у Гамбії, Південному Судані, Сирії та Грузії, а з квітня 2022 року розпочала активну діяльність в Україні, працюючи в різних секторах системи кримінальної юстиції. В ході своєї правозахисної діяльності вона часто працювала разом з іншими співавторами та співавторками цього звіту.

Електронна пошта: carolyn.edgerton@outlook.com

Women's Initiatives for Gender Justice (WIGJ) - це міжнародна правозахисна організація, що бореться за гендерну справедливість та притягнення до відповідальності винних у скоєнні сексуальних та гендерно зумовлених злочинів через діяльність Міжнародного кримінального суду та національних механізмів правосуддя. В Україні, робота організації зосереджена на підвищенні обізнаності про всі форми сексуального та гендерно зумовленого насильства, пов'язаного з конфліктом, та на підтримці місцевих партнерок та партнерів у вирішенні нагальних питань, пов'язаних з сексуальними та гендерно зумовленими злочинами, як наприклад, надання допомоги в питаннях документування, підбору підходів, орієнтованих на постраждалу, та судового переслідування сексуальних та гендерно зумовлених злочинів у національних і міжнародних судах. Організація Women's Initiatives for Gender Justice очолювала розробку [Гаазьких принципів щодо сексуального насильства](#). Гаазькі принципи було розроблено шляхом проведення консультацій із залученням понад 500 осіб, які пережили сексуальне насильство та представників 60 організацій громадянського суспільства з різних країн світу (зокрема?) з метою підвищення обізнаності про різні форми сексуального насильства та сприяння формуванню більш інклюзивних, сучасних, орієнтованих на постраждалу та культурно чутливих практик реагування на такі злочини. У грудні 2023 року організація опублікувала звіт під назвою [«Підходи до судового розгляду злочинів, пов'язаних з сексуальним та гендерно зумовленим насильством у Міжнародному кримінальному суді – структурні недоліки, необхідні зміни на краще та перспективи міжсекторального правосуддя»](#) (Judicial Approaches to Sexual and Gender-Based Violence at the International Criminal Court –

²⁴ [Бібліотека юридичних ресурсів, Європейський центр захисту прав людини](#) (Legal Resource Library, European Human Rights Advocacy Centre).

Structural Shortcomings, Critical Improvements and Future Possibilities of Intersectional Justice). У 2022 році організація Women's Initiatives for Gender Justice розпочала свою діяльність в Україні, співпрацюючи з Українською правовою консультативною групою (ULAG) в рамках проекту «Впровадження міжнародних стандартів для запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, в Україні», який фінансується урядом Канади.

Електронна пошта: info@4genderjustice.org; Вебсайт: www.4genderjustice.org

Equality Now - це міжнародна правозахисна організація, що має консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН (ECOSOC) та з 1992 працює над захистом та забезпеченням прав жінок та дівчат у всьому світі, зокрема, через власну членську мережу, що об'єднує окремих фахівців та організації з понад 160 країн. У 2019 році організація Equality Now опублікувала звіт під назвою «[Перешкоди на шляху до правосуддя: Як закон підводить постраждалих від сексуального насильства в Євразії](#)» ('Roadblocks to Justice: How the Law is Failing Survivors of Sexual Violence In Eurasia'), в якому проаналізовано законодавство про сексуальне насильство, що діє на території 15 країн колишнього Радянського Союзу, серед яких і Україна. У 2021 році Equality Now підготувала публікацію «[Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#)» ('Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Cases: A Manual for Practitioners in Georgia'), у якій окреслено практичні аспекти впровадження положень Стамбульської конвенції на державному рівні, а у січні 2023 року організація опублікувала звіт «[Законодавство про сексуальне насильство в Євразії: На шляху до формулювання визначення на підставі добровільної згоди](#)» ('Sexual Violence Laws In Eurasia: Towards a consent-based definition'). У звіті представлено аналіз нормативно-правової бази п'яти євразійських країн, включно з Україною.

Електронна пошта: ukinfo@equalitynow.org; Вебсайт: www.equalitynow.org

Ла Страда-Україна - це громадська правозахисна організація, що працює в Україні з 1997 року для забезпечення гендерної рівності, миробудування, запобігання гендерно зумовленому насильству, зокрема, домашньому насильству, протидії торгівлі людьми та забезпечення прав дітей, сприяючи впровадженню стандартів прав людини в усіх сферах життя суспільства та держави.

До основних напрямків діяльності організації належать адвокація та підвищення поінформованості, моніторинг реалізації державної політики у відповідних сферах та лобювання вдосконалення законодавства, превентивна, освітня, навчально-просвітницька та науково-методична робота, проведення досліджень, розширення горизонтальних зв'язків та надання правової та соціальної допомоги постраждалим від гендерно зумовленого насильства, включаючи домашнє насильство та торгівлю людьми.

Ла Страда-Україна забезпечує роботу безкоштовної національної «гарячої» лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми і гендерної дискримінації, а також безкоштовної національної «гарячої» лінії для дітей та молоді. Організація також

координує діяльність Національної тренерської мережі та Національної медіаторської мережі, що працюють в різних регіонах України. Ла Страда-Україна є членом Міжнародної асоціації Ла Страда, європейської мережі організацій, що працюють у сфері запобігання торгівлі людьми, серед яких Women Against Violence Europe (Жінки проти насилля у Європі (WAVE)), Child Helpline International (Міжнародна лінія допомоги дітям), ЕСПАТ (Покінчимо з дитячою проституцією в азіатському туризмі), GAATW (Глобальний альянс проти торгівлі жінками) та інші.

Електронна пошта: info@la-strada.org.ua Вебсайт: <https://la-strada.org.ua/>

Українська правова консультативна група (ULAG) - це організація, діяльність якої спрямована на забезпечення правосуддя та притягнення до відповідальності за скоєння тяжких злочинів. Організація складається з експертів з багаторічних досвідом, котрі постійно здійснюють моніторинг та аналіз політичної і правової ситуації в Україні та світі задля пошуку унікальних рішень для подолання найактуальніших та найгостріших викликів, що постають перед українською системою юстиції в контексті збройного конфлікту на території країни. Поєднуючи найкращі міжнародні практики, світові знання та досвід у сфері захисту прав людини, а також унікальний національний контекст, ULAG має на меті розширити спроможності національної системи юстиції та сприяти посиленню міжнародних механізмів правосуддя. З-поміж низки аналітичних звітів з питань кримінальної юстиції України, які підготувала ULAG, можна навести наступні: [Аналітичний огляд: Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні](#) (Analytical Review: Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine) та [Правосуддя за міжнародні злочини внаслідок агресії РФ](#) (Capacity of Ukraine's Judicial Legal System to Ensure Accountability for Grave International Crimes Committed in the Course of Russia's Aggression Against Ukraine).

Електронна пошта: info@ulag.org.ua Вебсайт: <https://ulag.org.ua/>

IV. Мета та методологія звіту

Мета звіту полягає в тому, щоб запропонувати GREVIO ряд рекомендацій за пріоритетними напрямками, успішне впровадження яких слугуватиме основою для подальших реформ спрямованих на забезпечення виконання Україною усіх зобов'язань, передбачених Конвенцією.

Під час роботи над звітом використовувався підхід, що ґрунтується на злагодженій співпраці між українськими та міжнародними експертами у сфері прав людини, а також суб'єктами міжнародної та української системи кримінального правосуддя, та свідчить про спільне розуміння того, що ефективна та системна боротьба з насильством стосовно жінок вимагає всеохоплюючих та міждисциплінарних механізмів.²⁵

---

²⁵ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), Стаття 7.

У звіті під назвою «[Перешкоди, засоби юридичного захисту та добрі практики для доступу жінок до правосуддя в Україні](#)», опублікованому у 2023 році за результатами дослідження проведеного за фінансової підтримки Ради Європи, зазначається, що «судді в Україні часто вважають, що міжнародні документи щодо гендерної рівності є абстрактними, та не пропонують конкретних моделей для вирішення реальних суперечливих питань».²⁶ Експерти та експертки Ради Європи також вказують на те, що у період з 2017 по 2022 роки кількість посилань на Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (далі - Конвенція CEDAW) у судових вироках зросла з 18 до 364. Імовірно, такі зміни зумовлені тим, що протягом останніх років правники та судді проходили підготовку з питань застосування Конвенції CEDAW.²⁷

Основою для правового аналізу та формування висновків і рекомендацій слугували: Стамбульська конвенція та Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції; Звіти GREVIO про базову оцінку та результати країн - задля компаративного аналізу; Середньостроковий горизонтальний огляд звітів GREVIO про базову оцінку; 4-й загальний звіт про діяльність GREVIO; Кримінальний кодекс України; Кримінально-процесуальний кодекс України; Конвенція CEDAW та Загальні рекомендації Комітету CEDAW, а також Заключні зауваження Комітету CEDAW щодо України; Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та судова практика Європейського суду з прав людини; судова практика міжнародних механізмів притягнення до кримінальної відповідальності; практика українських судів; матеріали з відкритих джерел, а також посібники та довідники, що, серед іншого, охоплюють міжнародні практики та стандарти у сфері протидії насильству стосовно жінок.

---

²⁶ Рада Європи, [Перешкоди, засоби юридичного захисту та добрі практики для доступу жінок до правосуддя в Україні](#), 2023 рік, с. 22 (Council of Europe, Barriers, Remedies and Good Practices For Women's Access to Justice in Ukraine, 2023, p 22)

²⁷ Там само, с. 22.

V. Узагальнені рекомендації

Усунути гендерно зумовлені міфи та стереотипи, визначити фактори, що у поєднанні поглиблюють вразливість постраждалих та впровадити підходи, орієнтовані на постраждалих

- Забезпечити оновлення навчальних програм, розроблених Національною школою суддів, з урахуванням найкращих практик та передового досвіду, отриманого в результаті внесення змін до законодавства України для приведення його у відповідність до Стамбульської конвенції та інших міжнародних стандартів. Таким чином, до перегляду та оновлення згаданих навчальних програм можна залучити суддів Верховного Суду України.
- Верховному Суду України розглянути можливість публікації рекомендацій щодо тлумачення та застосування Статті 152 та Статті 153 ККУ відповідно до Стамбульської конвенції та інших міжнародних стандартів на основі аналізу роз'яснень, наданих Судом у винесених рішеннях. Згадані рекомендації повинні враховувати зміни нещодавно внесені до законодавства щодо формулювання нового визначення зґвалтування, що не ґрунтується на обов'язковому застосуванні сили, а радше на відсутності добровільної згоди, а також включати опис недоліків попереднього тлумачення зґвалтування з метою недопущення перекладання вини на постраждалих та поширення стереотипних припущень про поведінку жертви та кривдника. Нове тлумачення зґвалтування спрямоване на усунення цих упереджень та забезпечення правосуддя без шкоди для постраждалої особи.
- Офісу Генерального прокурора розробити та розповсюдити стратегічний план попередження та боротьби з сексуальним насильством відповідно до стандартів Стамбульської конвенції, взявши за зразок відповідність Стратегічного плану реалізації повноважень прокуратури у сфері кримінального переслідування за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом згаданим стандартам. Новий стратегічний план має відображати міжсекторальний, персоналізований підхід, орієнтований на постраждалих.
- Зважаючи на це, за доцільності, удосконалити наявну програму підготовки працівників правоохоронних органів та судової системи з питань запобігання та протидії домашньому, сексуальному та гендерно зумовленому насильству через масштабоване впровадження міжсекторальних підходів, зокрема підготовки кадрів з питань розпізнавання категорій особливо вразливих постраждалих, згаданих в попередніх пунктах.
- За доцільності, удосконалити наявну програму підготовки працівників правоохоронних органів (насамперед керівників і старших офіцерів) щодо розпізнавання гендерно зумовлених міфів, стереотипів та упереджень, котрих необхідно уникати на всіх етапах досудового розслідування злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, на всіх стадіях кримінального процесу, аналізу фактів, оцінки їхньої достовірності, тлумачення та застосування законодавства, а також при підборі лексики, якою вони будуть послуговуватися. Завдяки такі

підготовці працівники правоохоронних органів зможуть передавати отримані знання своїм підлеглим і стежити за впровадження вивченого.

Ч. 2 Статті 36 Стамбульської конвенції

- За доцільності, удосконалити наявну програму підготовки працівників судової системи та інших зацікавлених сторін для кращого розуміння та тлумачення понять добровільної згоди, примусу та обставин примусового характеру, зокрема, у відповідності до міжнародних стандартів та практик (на яких, серед іншого, ґрунтується широкий спектр розглянутих матеріалів, що перелічені у розділі IV та наведені як посилання в різних частинах Звіту). Такі зусилля можуть бути частиною більш широкого проєкту з розробки докладних навчальних матеріалів щодо роботи зі справами про сексуальне насильство, що згадуються у попередніх рекомендаціях.
- Систематично оновлювати та проводити підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів та суддів з питань урахування різних факторів під час контекстуального оцінювання доказів у всіх справах про насильство стосовно жінок, зокрема сексуальне насильство.

Розбудова необхідних спроможностей

- Удосконалити наявні навчальні програми, застосовуючи ітеративний підхід у процесі їх розробки та впровадження.
- Ефективність заходів підготовки залежить від їхньої узгодженості, послідовності, комплементарності та врахування принципів Конвенції та відповідних стандартів міжнародного права прав людини. Зважаючи на перетинання міжнародного кримінального права та міжнародного права прав людини (і положень Конвенції) у питаннях боротьби зі злочинами, пов'язаними із сексуальним насильством, а також враховуючи кількість міжнародних організацій, які наразі сприяють Україні у проведенні підготовки та розбудові власних спроможностей у сфері протидії СНПК, міжнародним організаціям, які спеціалізуються на цій тематиці, доцільно координувати відповідні програми та підготовку задля уникнення дублювання та неузгодженості матеріалу.
- З метою забезпечення довгострокового характеру та узгодженості цих процесів GREVIO може рекомендувати Україні запровадити каскадне навчання та програми підготовки інструкторів у цій сфері (на початковому етапі за фінансової підтримки та безпосереднього залучення міжнародних донорів, а згодом - під керівництвом українських установ). Каскадний підхід до навчання передбачає практичну модель поширення кращих практик у сфері протидії сексуальному насильству, розроблену та адаптовану в Україні на рівні окремих організацій.
- За цими напрямками існує можливість удосконалення практик розслідування, зокрема, через проведення спеціалізованої підготовки (і наставництва) для працівників поліції та слідчих у наступних питаннях:

- Поінформованість про широкий перелік дій, що можуть становити сексуальне насильство;
  - Поінформованість про гендерні аспекти злочинів, пов'язаних з насильством стосовно жінок;
  - Розуміння та усвідомлення понять згоди та обставин примусового характеру згідно зі Стамбульською конвенцією та висновками Комітету GREVIO, що ґрунтуються на нормах міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права; (моделей) примусу та контролюючої поведінки, а також розпізнавання різних форм побутового домашнього насильства;
  - Підготовка та наставництво у проведенні комплексних, контекстно-орієнтованих розслідувань випадків сексуального насильства та інших форм насильства стосовно жінок. (серед іншого)
- Слідчі, які успішно закінчили такі курси, можуть вважатися фахівцями у цьому напрямку та мають поновлювати отриману кваліфікацію що два роки. Так само, слідчі з такою кваліфікацією можуть ставати інструкторами. За можливості та доцільності, відповідним державним органам варто розглянути можливість впровадження керівних документів, на підставі яких справи про домашнє або сексуальне насильство передаватимуться лише досвідченим слідчим та прокурорам, таким чином забезпечуючи певний рівень практичної спеціалізації. Водночас впровадження такого підходу можливе лише за умов достатньої укомплектованості усіх підрозділів, що може бути недосяжною за умов діючого правового режиму воєнного стану.
  - За можливості та доцільності, для забезпечення застосування набутих знань у ході судових засідань, до моніторингу судових процесів у справах про сексуальне насильство залучати активне у цій сфері українське громадянське суспільство на місцевому та регіональному рівнях.
  - За можливості та доцільності, регулярно проводити дослідження судовими органами судових рішень у всіх справах про гендерно зумовлене насильство, включаючи сексуальне насильство, на предмет виконання зобов'язань щодо подолання гендерно зумовлених міфів та стереотипів у судовій аргументації.

Перешкоди для доступу до правосуддя

- Уповноваженим органам сектору кримінальної юстиції спільно розробити та опублікувати практичні рекомендації щодо збору доказів та ведення справ про зґвалтування та сексуальне насильство з метою забезпечення ефективного розслідування, що може тривати *ex parte*.
- Офісу Генерального прокурора ухвалити керівні документи стосовно розслідування випадків відкликання постраждалими заяв про зґвалтування та інше сексуальне насильство з метою запобігання примусу до відкликання скарг чи залякуванню.
- Офісу Генерального прокурора варто ухвалити керівні документи з метою запровадження процедур перенаправлення постраждалих, які відкликають свої

заяви, до програм підтримки та надання їм необхідної інформації про особисту безпеку.

Строки позовної давності:

- Переглянути строки давності, передбачені статтею 49 ККУ щодо всіх злочинів, які підпадають під дію положень Конвенції, з метою усунення будь-яких перешкод для жертв зґвалтувань та інших форм сексуального насильства у доступі до правосуддя та вжиття відповідних заходів.

Дискримінаційні та шкідливі практики

Практики підтвердження доказів:

- Удосконалити слідчі та прокурорські практики через проведення ітеративного навчання та наставництва слідчих з питань застосування комплексних, контекстно-орієнтованих підходів під час розслідування справ про сексуальне насильство стосовно жінок.
- Доповнити програми підготовки відповідних фахівців, зокрема слідчих, практичними вправами, спрямованими на розвиток навичок із застосування комплексних контекстно-орієнтованих підходів під час розслідування випадків сексуального насильства.

Проведення обов'язкових акушерсько-гінекологічних експертиз

- Скасувати проведення обов'язкових акушерсько-гінекологічних експертиз в усіх справах про зґвалтування і забезпечити їх проведення лише за необхідності та за інформованої згоди постраждалої особи.
- Щодо випадків розслідування зґвалтування, коли акушерсько-гінекологічні експертизи дійсно необхідні, то запобігти затримкам у їх проведенні можна збільшивши кількість кваліфікованих та спеціально підготовлених медичних фахівців для проведення судово-медичних експертиз з дотриманням принципів Стамбульського протоколу, таким чином забезпечуючи можливість долучення цих висновків до матеріалів справи та використання їх як доказів у суді.

Угоди про примирення:

- Автори та авторки звіту рекомендують внести зміни до ч. 3 ст. 469 КПК України (та пов'язаних положень кримінального законодавства), передбачивши розгляд угод про примирення щодо злочинів, які підпадають під дію положень Конвенції, лише у справах, **які відносяться до категорії кримінальних проступків**, за ініціативою постраждалої особи **та за рекомендацією її представника**.
- Для постраждалих, які виявили бажання укласти угоду про примирення, але не мають представника, автори та авторки рекомендують державі **автоматично** забезпечувати можливість звернення до кваліфікованого юридичного

представника, який зможе надати постраждалим повну інформацію про їхні права та обов'язки, а також ризики, пов'язані з укладенням такої угоди **до** прийняття рішення про початок процесу примирення.

Слідчі експерименти:

- Уповноваженим органам прокуратури та слідства підготувати рекомендації чи настанови щодо недопущення проведення слідчих експериментів із залученням осіб, що пережили зґвалтування.

VI. Вплив гендерно зумовлених міфів та стереотипів на доступ до правосуддя жінок та дівчат в Україні

А. Ч. 1 Статті 12 Стамбульської конвенції

Сторони вживають необхідних заходів для заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків.

У статті 12 передбачено низку загальних запобіжних заходів, які створюють підґрунтя й виступають загальними принципами для конкретніших зобов'язань, які передбачаються подальшими статтями Глави IV Конвенції.²⁸ Враховуючи зазначене, автори та авторки Звіту пропонують в цілому розглянути негативний вплив гендерно зумовлених упереджень, міфів та стереотипів на кримінальний процес у справах про сексуальне насильство стосовно жінок в Україні. У наступних частинах Звіту перелічені питання розглянуті більш детально з посиланням на конкретні слідчі, прокурорські та судові практики.

GREVIO дійшла до висновку, що «Традиційне реагування на випадки сексуального насильства, що ґрунтується на поширених гендерних стереотипах, упередженості та дискримінаційному ставленні, мінімізують свідчення постраждалої особи про насильство, перешкоджають визнанню тяжкості та специфіки насильства, а також підживлюють припущення про помилкові звинувачення».²⁹

Комітет CEDAW також підкреслює, що у випадках насильства стосовно жінок «застосування упереджених та стереотипізованих уявлень про те, що становить гендерно-обумовлене насильство стосовно жінок, якими мають бути реакції жінок на таке насильство, а також стандарти доказів, які вимагаються для підтвердження того, що воно відбулося, можуть вплинути на право жінок на реалізацію рівності перед законом, на справедливий суд і на право на ефективні засоби правового захисту».³⁰

Більше того, у своїх рішеннях ЄСПЛ також закликає до усунення гендерно зумовлених міфів та стереотипів³¹ та вказує на деструктивний вплив стереотипів на ефективність розслідування та переслідування злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством стосовно жінок та дівчат.³²

²⁸ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 84.

²⁹ [4-й загальний звіт про діяльність GREVIO](#) - За період з січня по грудень 2022 року (4th General Report on GREVIO's Activities - Covering the Period from January-December 2022), с. 42.

³⁰ [Загальна рекомендація №35 Комітету CEDAW](#) (CEDAW General Recommendation 35), п. 26.с.

³¹ [Справа «Константін Маркін проти Росії» \[справа розглядалась Великою Палатою\], № 30078/06](#) (Konstantin Markin v. Russia), п. 142-143.

³² Див. [Справа № 42418/10 «Д.Дж. проти Хорватії»](#) (D.J. v Croatia), п. 102; див. також [Справа № 5671/16 «Дж.Л. проти Італії»](#) (JL v Italy), пара 141; див. також [Навчальний посібник для суддів і](#)

Розглянувши одну з нечисленних справ проти України, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством, ЄСПЛ виявив порушення Статті 3 та Статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у тому, що український суд обвинуватив заявницю, постраждалу від домашнього насильства, у тому, що її побив чоловік.³³ На думку ЄСПЛ таке рішення відображає дискримінаційне ставлення до заявниці як до жінки та вказує на існуюче в судовій системі упередження. Суд також звернув увагу на той факт, що «10% прокурорів, 11% суддів, 12% працівників поліції виправдовують певні випадки насильства у сім'ї».³⁴

Боротьба з гендерно зумовленими стереотипами в системі кримінальної юстиції України вимагає значних зусиль. Однак, якщо не вживати заходів для боротьби з гендерно зумовленими міфами і стереотипами та їх усунення, такі міфи та стереотипи можуть:

- негативно вплинути на рівень довіри до тверджень жінок, зокрема їхніх свідчень, даних в ході судового процесу;
- викривити сприйняття усіх суб'єктів, відповідальних за реагування на повідомлення про сексуальне насильство;
- призвести до того, що рішення на всіх стадіях кримінального та судового процесу будуть прийняті на підставі упереджених переконань, а не реальних фактів;
- призвести до стигматизації і, нерідко, до повторної травматизації постраждалих; та
- перешкоджати доступу жінок та дівчат до правосуддя в усіх галузях права.³⁵

Комітет GREVIO також зазначив, що «З метою ефективного подолання першопричин насильства стосовно жінок, уповноважені особи в ході розробки та впровадження законів і політик повинні визнавати та враховувати той факт, що непропорційно більша кількість випадків насильства стосовно жінок у порівнянні з чоловіками спричинена та продовжує траплятися завдяки інституціоналізованій нерівності між жінками та чоловіками, а також системними формами дискримінації щодо жінок, для виправдання та поширення яких використовують соціально укорінені негативні стереотипи та упереджені судження щодо жінок».³⁶

Подібно до ч. 1 Статті 12 Конвенції, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 76/304 щодо «Міжнародного співробітництва задля забезпечення осіб, які пережили сексуальне насильство, доступом до правосуддя, засобів правового захисту та способів отримання

[прокурорів щодо забезпечення доступу жінок до правосуддя](#) (Manual for Judges and Prosecutors on Ensuring Women's Access to Justice), с. 52-56.

³³ [Справа «Івашків проти України»](#), п. 22 (Ivashkiv v Ukraine, para 22).

³⁴ Там само, п. 23.

³⁵ [Загальна рекомендація №33 Комітету CEDAW щодо доступу жінок до правосуддя](#) (CEDAW General Recommendation No 33 on Women's Access to Justice), п. 26; див. також [Рекомендація CM/Rec\(2019\)1](#) щодо запобігання сексизму та боротьби з ним (Recommendation CM/Rec(2019)1 on Preventing and Combating Sexism), прийнята Комітетом міністрів 27 березня 2019 року, де зазначається, що сексизм і гендерні стереотипи в системах цивільної, адміністративної та кримінальної юстиції та правоохоронних органах є перешкодами для здійснення правосуддя.

³⁶ [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Польщі](#) (GREVIO Baseline Evaluation Report on Poland), п. 6.

допомоги» (прийнята у липні 2022 року) також вказує на взаємозв'язок дискримінаційних стереотипів з відповідними моделями поведінки та підкреслює важливу роль, яку відіграє національна політика у боротьби з цими явищами:

«Усувати структурні підстави та першопричини такого насильства через удосконалення превентивних заходів, розвиток спроможностей відповідних органів влади, проведення досліджень та розширення заходів координації, моніторингу та оцінювання із залученням постраждалих та осіб, які пережили сексуальне насильство, серед іншого, сприяючи проведенню інформаційно-просвітницьких заходів, зокрема, розробляючи та впроваджуючи відповідну національну політику, спрямовану на зміну дискримінаційних поглядів суспільства, а також соціальних і культурних моделей поведінки, що виправдовують таке насильство, з метою запобігання та викорінення в усіх публічних та приватних сферах (включаючи онлайн-простір) дискримінації, гендерних стереотипів, негативних соціальних норм, поглядів і моделей поведінки та нерівних владних відносин, а також поширюючи інформацію про соціальні та економічні наслідки насильства та працюючи з місцевими громадами». (курсив додано)³⁷

В. Вплив гендерних стереотипів на судочинство

Нормативно-правова база, якою керуються українські судді при розгляді справ про сексуальне насильство (була прийнята задовго до проведення реформ про які йдеться у Розділі ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ цієї публікації) є застарілою та не відповідає міжнародним стандартам.³⁸ Попри те, що у судовій практиці є окремі позитивні приклади застосування підходу, орієнтованого на постраждалих під час розгляду справ, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством навіть на рівні касації, автори та авторки цього звіту наголошують на необхідності впровадження системних змін. Відсутність уніфікованої осучасненої практики призвела до того, що суди у своїх рішеннях покладаються на суперечливі тлумачення Статті 152 ККУ (серед інших), не дотримуються принципів Конвенції і керуються хибними уявленнями про злочин зґвалтування пов'язаними з гендерно зумовленими міфами та стереотипами.

У більш сучасній практиці, Верховний Суд України визнає важливість недопущення впливу упереджень та гендерних стереотипів на прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні. До прикладу, у Постанові Верховного Суду від 8 грудня 2021 року у справі № 566/1420/19 (зґвалтування) Суд наголосив, що «стан алкогольного

---

³⁷ [Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 76/304 щодо «Міжнародного співробітництва задля забезпечення осіб, які пережили сексуальне насильство, доступом до правосуддя, засобів правового захисту та способів отримання допомоги»](#) (UN General Assembly Resolution 76/304 on 'International cooperation for access to justice, remedies and assistance for survivors of sexual violence')

³⁸ Див., наприклад, [Постанова Пленуму Верховного Суду України](#) від 30 травня 2008 року.

чи іншого сп'яніння жертви; її поведінка до події; нехтування нею заходами особистої безпеки; моральне обличчя потерпілої особи та спосіб її життя; аморальна чи інша віктимна поведінка потерпілої особи, яка, можливо, свідомо провокувала сексуальну поведінку злочинця з наміром припинити надалі вчинення дій сексуального характеру щодо неї, не виключають кримінальної відповідальності за ст. 152 КК».³⁹

Водночас, виявилось, що не у всіх справах про насильство стосовно жінок суд дотримувався однакових поглядів щодо найкращих практик судового розгляду.

У 2022 році Синельниківській міськрайонний суд Дніпропетровської області засудив чоловіка до 10 років позбавлення волі за те, що він у вересні 2017 року (до внесення змін до визначення злочину зґвалтування у грудні 2017 року) запропонував (неповнолітній) постраждалій підвести її до місця мешкання і після цього зґвалтував. З'ясувалося, що на момент скоєння злочину обвинувачений знаходився в стані наркотичного сп'яніння та погрожував потерпілій фізичним насильством, «яке потерпіла сприймала реальним, та боялась за своє здоров'я».⁴⁰ У постанові від 5 липня 2023 року, розглядаючи скаргу захисника, Верховний Суд України скасував ухвалу апеляційного суду та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції на підставі того, що поза увагою апеляційного суду залишились доводи про зовнішній вигляд потерпілої (обвинувачений заявив, що вона не виглядала як неповнолітня) та про її поведінку (те, що вона погодилась сісти в машину і не вийшла з неї).⁴¹ Те, що у своєму рішенні міськрайонний суд наголосив на поведінці потерпілої (на тому, що вона погодилась сісти в машину і не вийшла з неї) - це приклад звинувачення постраждалих (віктімблеймінгу). У вересні 2023 року Апеляційний суд виніс рішення, у якому залишив без змін вирок та призначене обвинуваченому покарання на підставі того, що на думку суду обвинувачений знав та допускав, що потерпіла є неповнолітньою.⁴²

У текстах судових рішень в інших справах про зґвалтування і надалі простежуються формулювання спрямовані на оцінювання достовірності свідчень постраждалих на підставі стереотипних очікувань щодо їхньої поведінки. У якості прикладів можна навести такі формулювання як «вона добровільно прийшла із малознайомими їй чоловіками до будинку з метою вживання алкогольних напоїв, не скористалася можливістю покликати на допомогу під час спілкування по мобільному телефону із сином»⁴³ або «[потерпіла] самостійно у добровільному порядку сіла в автомобіль ...

---

³⁹ [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 566/1420/19, Постанова Верховного Суду від 8 грудня 2021 року

⁴⁰ [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 172/1359/17, Постанова Верховного Суду від 5 липня 2023 року

⁴¹ Там само, див. також сторінку ГО «[Ла Страда-Україна/La Strada-Ukraine](#)», у соціальній мережі Facebook.

⁴² [Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, Справа № 172/1359/17.](#)

⁴³ [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 639/1392/20, Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 11 жовтня 2021 року.

[вони] цілувалися в альтанці ... об'єктивних ознак тілесних ушкоджень не виявлено ... не чинила та не намагалась чинити будь якого супротиву».⁴⁴

Тож не дивно, що у Заключних зауваженнях до дев'ятої періодичної доповіді України Комітет CEDAW «із занепокоєнням зазначає, що жінки і дівчата, які постраждали від гендерно зумовленого насильства, у тому числі сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, часто не бажають повідомляти про таке насильство через страх стигматизації чи помсти».⁴⁵

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Враховуючи те, що Україна ратифікувала Конвенцію та беручи до уваги законодавчі реформи, які було впроваджено з часу прийняття Постанови Пленуму Верховного Суду України у 2008 році, автори та авторки звіту рекомендують:

- Забезпечити оновлення навчальних програм, розроблених Національною школою суддів, з урахуванням найкращих практик та передового досвіду, отриманого в результаті внесення змін до законодавства України для приведення його у відповідність до Стамбульської конвенції та інших міжнародних стандартів. Таким чином, до перегляду та оновлення згаданих навчальних програм можна залучити суддів Верховного Суду України.
- Верховному Суду України розглянути можливість публікації рекомендацій щодо тлумачення та застосування Статті 152 та Статті 153 ККУ відповідно до Стамбульської конвенції та інших міжнародних стандартів на основі аналізу роз'яснень, наданих Судом у винесених рішеннях. Згадані рекомендації повинні враховувати зміни нещодавно внесені до законодавства щодо формулювання нового визначення зґвалтування, що не ґрунтується на обов'язковому застосуванні сили, а радше на відсутності добровільної згоди, а також включати опис недоліків попереднього тлумачення зґвалтування з метою недопущення перекладання вини на постраждалих та поширення стереотипних припущень про поведінку жертви та кривдника. Нове тлумачення зґвалтування спрямоване на усунення цих упереджень та забезпечення правосуддя без шкоди для постраждалої особи.

VII. Вплив гендерно зумовлених стереотипів на повідомлення про злочини, пов'язані з сексуальним насильством

Про поширеність гендерно зумовлених стереотипів також свідчить громадське сприйняття гендерно зумовленого насильства в Україні. Наприклад, за результатами Базового дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно

⁴⁴ [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 149/2435/20, Вирок Хмельницького міськрайонного суду від 20 квітня 2021 року.

⁴⁵ [Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок](#) (CEDAW Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women), п.19.

зумовленого насильства проти жінок, проведеного організацією ООН Жінки у 2019 році, з'ясувалось, що на думку **49%** респондентів жінка, яка постраждала від зґвалтування, сама винна в тому, що з нею сталося, якщо вона перебувала під впливом алкоголю чи наркотичних препаратів. Водночас близько **третини** опитаних відповіли, що жінки можуть провокувати сексуальне насильство нерозбірливістю у стосунках або надто відвертим одягом.⁴⁶ Результати дослідження також висвітлили проблему перекладання провини на постраждалих правоохоронними органами («**поліція завжди звинувачуватиме жінку**») та самими постраждалими («**жінки, які пережили сексуальне насильство, часто звинувачують себе у тому, що з ними таке сталося**»)⁴⁷. До інших поширених дискримінаційних міфів та/або стереотипів виокремлених в ході дослідження громадського сприйняття (серед жінок та чоловіків) гендерно зумовленого насильства в Україні належать:

- Жінки зобов'язані задовольняти сексуальні бажання чоловіків незалежно від власних потреб та вподобань (більш детально див. ст. 29 Звіту).⁴⁸
- Жінки брешуть про сексуальне насильство (більш детально див. ст. 30 Звіту).⁴⁹

А. Стаття 12(3) Стамбульської конвенції

Будь-які заходи, ужиті згідно із цією главою, повинні враховувати й спрямовуватися на особливі потреби осіб, які стали вразливими внаслідок особливих обставин; у центрі таких заходів повинні бути права людини всіх жертв (курсив та жирний шрифт додано).

1. Підходи, орієнтовані на постраждалих

Усунення гендерно зумовлених міфів та стереотипів тісно пов'язане з необхідністю впроваджувати **підходи, орієнтовані на постраждалих** в ході усіх проваджень щодо злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством. Підходи, орієнтовані на постраждалих - це не просто персоналізовані підходи, радше, це підходи адаптовані до прав, потреб та побажань кожної потерпілої особи, що враховують її можливості та ризики з огляду на те, ким вона є **у своєму окремому контексті**.⁵⁰ Жінки та дівчата, які постраждали від сексуального насильства, по-різному бачать правосуддя, мають різні потреби, різні обов'язки та по-різному ставляться до органів кримінальної юстиції.

⁴⁶ ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), 2019 рік, с. 69.

⁴⁷ ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), 2019 рік, с. 67-68.

⁴⁸ [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#) (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women)), 2019 рік, с. 28- 28.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 32; [Кодекс Мурад](#), Принцип 1.1 (The Murad Code, Principal 1.1).

У Резолюції 76/304 Генеральна асамблея ООН також наголошує на важливості здійснення позитивних заходів, спрямованих на впровадження підходів, орієнтованих на постраждалих від сексуального насильства та закликає держави:

- надавати «належний, всебічний, гендерно чутливий правовий захист з неухильним дотриманням прав людини та **орієнтуванням на інтереси постраждалих та осіб, що пережили насильство**»;
- впроваджувати «всеосяжні, своєчасні, скоординовані, міждисциплінарні, доступні та злагоджені послуги, програми та заходи реагування **орієнтовані на інтереси постраждалих та осіб, що пережили насильство** з неухильним дотриманням усіх прав людини та **урахуванням гендерних перспектив усіх постраждалих та осіб, що пережили** подібне насильство»; та
- забезпечити «координацію та здійснення усіх необхідних заходів, спрямованих на захист та задоволення потреб усіх постраждалих від такого насильства та осіб, що його пережили, виявляти акти насильства та запобігати їхньому повторенню чи скоєнню нових актів насильства або нанесення фізичної чи психологічної шкоди, **гарантуючи при цьому, що усі надані послуги гендерно чутливі та орієнтовані на потреби постраждалих та осіб, що пережили насильство**» зокрема шляхом розширення спроможностей судів, судової системи та правоохоронних органів та вдосконалення діючого регламенту та процедур реагування (жирний шрифт додано).⁵¹

Підходи, орієнтовані на постраждалих, як правило, гендерно чутливі. Врахування гендерної перспективи дозволить слідчим, прокурорам та суддям зрозуміти особливості статусу, можливостей, ролі та потреб окремих осіб з огляду на їхній гендер. Розгляд ситуації через призму гендерної перспективи дозволить фахівцям системи кримінальної юстиції також враховувати місце особи в соціальній та політичній ієрархії, владні стосунки та прояви нерівності зумовлені гендером. Крім того, врахування гендерної перспективи дозволить слідчим, прокурорам та суддям позбутися гендерно зумовлених стереотипів, хибних уявлень та упереджень.⁵²

Важливо, щоб орієнтовані на постраждалих гендерно чутливі підходи до розслідування та переслідування випадків сексуального насильства

- передбачали розуміння *«цілого спектру поведінкових реакцій жертв на сексуальне насильство та зґвалтування»*;
  - не *«ґрунтувалися на припущеннях щодо типової поведінки в таких ситуаціях»*;
- та

⁵¹ [Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 76/304 щодо «Міжнародного співробітництва задля забезпечення осіб, які пережили сексуальне насильство, доступом до правосуддя, засобів правового захисту та способів отримання допомоги»](#) (UN General Assembly Resolution 76/304 on 'International cooperation for access to justice, remedies and assistance for survivors of sexual violence').

⁵² Посібник розроблено спільними зусиллями ULAG, Women's Initiatives for Gender Justice та Global Rights Compliance (його можна отримати, написавши лист-запит на електронну адресу info@4genderjustice.org).

- не допускали «впливу гендерних стереотипів і міфів про чоловічу й жіночу сексуальність на тлумачення законодавства з питань зґвалтування й розгляд справ за фактом зґвалтування».⁵³

Здійснення оцінки доказів **на підставі припущень** щодо «типової» поведінки жертви, гендерних стереотипів та явних (або неявних) упереджень та міфів про чоловічу й жіночу сексуальність значно зменшують **шанси** на ефективне розслідування та розгляд справ за фактом скоєння сексуального насильства або інших форм насильства щодо жінок та дівчат.⁵⁴ Нерідко, повідомлення про сексуальне насильство або інші форми насильства стосовно жінок не беруться до уваги саме через поширеність згаданих міфів та хибних припущень. Як наслідок, жінки втрачають віру в органи правоохоронної системи, що негативно впливає на рівень повідомлень про такі злочини.

Пре те, що саме така ситуація склалася в Україні свідчать результати дослідження насильства над жінками проведеного під керівництвом ОБСЄ у 2019 році:

*«Ще однією вказаною жінками перешкодою був брак довіри до організації. Вони зауважували, що поліція зверне увагу лише на фізичне насильство й не зацікавиться психологічним. Також вони стверджували, що поліція буде розслідувати справу, якщо фізичне насильство має високий ступінь жорстокості, наприклад, якщо були переломи кісток. Лунала думка, що навіть якщо повідомити в поліцію про насильство, реакція однаково виявиться неефективною. Учасниці вважали, що поліція просто выпише чоловікові штраф і на кілька годин відокремить кривдника від постраждалої. Вони стверджували, що така реакція не захистить жінку й може призвести до помсти з боку кривдника».*⁵⁵

Зрештою, саме впровадження підходів, орієнтованих на постраждалих, як це передбачено положеннями Конвенції, матиме вирішальне значення в усуненні гендерно зумовлених стереотипів, що стоять на заваді попередження та боротьби з насильством стосовно жінок в Україні.

⁵³ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 192. див. також [Справа «М.С. проти Болгарії» № 39272/98](#) (MC v Bulgaria no. 39272/98).

⁵⁴ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 192. Див. також, наприклад, [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Португалії](#) (GREVIO Baseline Report on Portugal,) п. 192, де зазначається, що стереотипні на достовірність свідчень постраждалих впливають на готовність правоохоронних органів шукати додаткові докази.

⁵⁵ [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#) (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019 рік, с. 66.

2. Визначення факторів, що у поєднанні поглиблюють вразливість постраждалих

Впровадження орієнтованого на постраждалих персоналізованого підходу до розслідування та переслідування випадків сексуального насильства дозволить:

- врахувати (невичерпний) ряд факторів, що у поєднанні роблять постраждалих від сексуального насильства більш вразливими, та
- залучати суб'єктів кримінальної юстиції до проведення заходів спрямованих на недопущення дискримінації на підставі вищезгаданих факторів, що можуть перешкоджати доступу постраждалих до правосуддя.

Під час розслідування справ про зґвалтування та інші форми сексуального насильства важливо вміти виявляти та розуміти фактори, поєднання яких поглиблює вразливість постраждалих, адже саме через них жінки можуть стати об'єктом сексуального насильства чи експлуатації. Поєднання згаданих факторів може стати причиною виникнення різних ситуацій примусу, в контексті яких кривдники чинять акти сексуального насильства.⁵⁶ Сукупність таких факторів також варто враховувати під час оцінки ризиків для постраждалих та вибору підхожих заходів захисту. Обираючи найоптимальніші заходи підтримки постраждалої особи необхідно також брати до уваги фактори, що у поєднанні поглиблюють її вразливість. Більше того, у справах про зґвалтування чи інші форми сексуального насильства доведене існування таких факторів може розглядатися, як обтяжуюча обставина.

У ч. 3 Статті 4 Конвенції зазначено наступне:

---

*Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема **вжиття заходів для захисту прав жертв**, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, гендеру, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, віку, стану здоров'я, інвалідності, сімейного стану, статусу мігранта чи біженця або іншого статусу. (курсив та жирний шрифт додано).*

Наведений перелік підстав для дискримінації не є вичерпним.⁵⁷ Стаття 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дає таке визначення терміну «дискримінація»:

⁵⁶ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 20.

⁵⁷ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 53. Див. також [Конституція України](#), Стаття 24; [Загальна рекомендація №35 Комітету CEDAW](#) (CEDAW/C/GC/35,), п. 12.

---

*(...)ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (...), крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.*⁵⁸

У Загальній рекомендації №35 Комітет CEDAW також закликав держави-учасниці вжити заходів щодо прискорення ліквідації гендерно обумовленого насильства стосовно жінок (включно з заходами захисту, судового переслідування та покарання), та зазначив, що:

---

*Всі ці заходи повинні бути реалізовані з підходом, орієнтованим на жертв/постраждалих, визнаючи жінок як суб'єктів права та сприяючи їхній діяльності та автономії, у тому числі здатності дівчат розвиватися з дитинства до юнацтва. Крім того, ці заходи повинні бути розроблені та впроваджені за участю жінок та з урахуванням особливостей жінок, які підпадають під вплив перехресних форм дискримінації.*⁵⁹

У Резолюції 76/304 Генеральна Асамблея ООН також закликала держави «приділяти особливу увагу жінкам та дівчатам, що стикаються з множинними перехресними формами дискримінації» гарантуючи неухильне дотримання усіх прав людини для постраждалих від сексуального насильства.⁶⁰

Більше того, Комітет CEDAW наголосив на тому, що перехресні форми дискримінації жінок «мають негативний вплив, що посилюється» і закликав держави-учасниці звернути увагу на ризики, пов'язані з перехресними формами дискримінації, гарантуючи, що усі політичні рішення та заходи спрямовані на боротьбу з гендерно зумовленим насильством враховують ті ситуації, в яких опиняються жінки внаслідок перехресних форм дискримінації.⁶¹

Автори та авторки Звіту підкреслюють, що жінки, які постраждали від сексуального насильства в Україні, часто опиняються під впливом факторів, поєднання яких поглиблює

---

⁵⁸ [Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»](#), Стаття 2.

⁵⁹ [Загальна рекомендація №35 Комітету CEDAW](#) (CEDAW/C/GC/35), п. 28. Див. також [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 53.

⁶⁰ [Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 76/304 щодо «Міжнародного співробітництва задля забезпечення осіб, які пережили сексуальне насильство, доступом до правосуддя, засобів правового захисту та способів отримання допомоги»](#) (UN General Assembly Resolution 76/304 on 'International cooperation for access to justice, remedies and assistance for survivors of sexual violence'), с. 5.

⁶¹ [Загальна рекомендація №35 Комітету CEDAW](#) (CEDAW General Recommendation 35), с. 5.

їхню вразливість, особливо в умовах війни Росії проти України. Дані підтверджують непропорційний вплив війни на маргіналізовані групи, зокрема, домогосподарства які очолюють жінки, внутрішньо переміщених осіб ВПО), ромські громади, ЛГБТКІ+ та осіб з інвалідністю.⁶²

У Звіті про базову оцінку, поданому Україною на розгляд Комітету, не згадуються і не розглядаються перехресні форми дискримінації, як окреме явище. Більше того, Звіт не містить жодної згадки про те, яких практичних заходів вживає держава для виконання зобов'язань щодо забезпечення відсутності дискримінації в ході імплементації Конвенції відповідно до ч. 3 Статті 4 Конвенції.

Там, де йдеться про окремі групи жінок, наприклад, жінок-мігранток, автори та авторки Звіту про базову оцінку зосереджують основну увагу на правових підставах отримання посвідки на проживання, ігноруючи при цьому досвід жінок-мігранток, які постраждали від сексуального насильства, а також те як їхній міграційний статус (і гендер) впливає на спроможність заявити про пережите насильство та на реакцію правоохоронних органів.⁶³

Натомість, у звіті окреслено «нові підходи до захисту інтересів потерпілих та свідків» у справах про СНПК, включно з «пристосування до особистості потерпілої особи (з повагою до унікальності кожного потерпілої та врахуванням її індивідуальності, рис характеру, групової приналежності, а також інших факторів...[та]... забезпечення інклюзивності та недискримінації)».⁶⁴ Беззаперечно, важливо розуміти особливо вразливе становище постраждалих від СНПК. Однак, якщо на практиці розуміння ролі супутніх обставин поширюється лише на цю групу жінок, а не усіх постраждалих від сексуального насильства (і поза контекстом СНПК), це свідчить про відсутність рівного доступу до правосуддя.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- У 2023 році Офісом Генерального прокурора було розроблено та розповсюджено Стратегічний план реалізації повноважень прокуратури у сфері кримінального переслідування за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (Стратегічний план боротьби з СНПК), спрямований на покращення доступу до правосуддя для постраждалих через виконання наступних завдань:
  - посилення координації та запровадження комплексного підходу до розслідування та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про СНПК, а також забезпечення всебічного захисту

---

⁶²ООН Жінки та CARE International, [Оперативний гендерний аналіз ситуації в Україні](#) (UN Women and CARE International, Rapid Gender Analysis of Ukraine), травень 2022 року.

⁶³ Рада Європи, [Звіт про базову оцінку України](#) (Council of Europe, Ukraine Baseline Report), 2023, с. 47-49.

⁶⁴ Там само, с. 46.

- потерпілих і свідків відповідно до міжнародних стандартів і найкращих практик;
- розроблення та поширення програм і процедур розслідування та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про СНПК, орієнтованих на інтереси потерпілих з урахуванням їхніх травм та гендерних аспектів;
  - організація та/або координація професійних тренінгів з розслідування та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про СНПК у межах реалізації стандартизованих програм і процедур.⁶⁵
- Вищеперелічені завдання охоплюють значну частину основних принципів боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством, що викладені в Конвенції, зокрема необхідність застосування міжсекторального, персоналізованого підходу, орієнтованого на постраждалих.
  - Тому автори та авторки звіту рекомендують органам державної влади України прийняти та запровадити керівні принципи щодо попередження та боротьби зі злочинами, які підпадають під дію положень Конвенції, взявши за зразок відповідність Стратегічного плану боротьби з СНПК згаданим стандартам.
  - Також варто оновити існуючі навчальні програми для працівників правоохоронних органів, судової системи та інших суб'єктів у сфері протидії домашньому, сексуальному та гендерно зумовленому насильству відповідно до останніх змін у чинному законодавстві, прийнятих у рамках імплементації Стамбульської конвенції в Україні. Зокрема, такі зусилля повинні передбачати доповнення оновлених навчальних програм модулями, присвяченими широкому застосуванню міжсекторального підходу та підходу, орієнтованого на інтереси постраждалих, а також розпізнаванню категорій особливо вразливих постраждалих, згаданих в попередніх пунктах.

VIII. Ч. 2 Статті 36 Стамбульської конвенції

Згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин.

Пояснювальна доповідь до Конвенції роз'яснює статтю ч. 2 Статті 36, зазначаючи, що:

Притягнення до відповідальності за цей злочин вимагає оцінення доказів беручи до уваги чутливість контексту, за результатами якого в кожному конкретному випадку з'ясовується, чи давала жертва добровільну згоду на статевий акт. Таке оцінення має визнавати цілий спектр поведінкових реакцій жертв на сексуальне насильство та зґвалтування, але не повинно ґрунтуватися на припущеннях щодо типової поведінки в таких ситуаціях. Не менш важливо забезпечити недопущення впливу на тлумачення

⁶⁵ Див. попередню примітку.

законодавства з питань зґвалтування й розгляд справ за фактом зґвалтування гендерних стереотипів і міфів про чоловічу й жіночу сексуальність (курсив додано).⁶⁶

Контекстно-орієнтована оцінка має проводитись з урахуванням інтересів постраждалої особи та відповідати принципам, окресленим у ч. 3 Статті 12 Конвенції (що описані у попередніх частинах Звіту).

А. Важливість розгляду зґвалтування та інших форм сексуального насильства в контексті

Відповідно до статті ч. 2 Статті 36 Конвенції, ч. 1 статті 152 ККУ викладена в такій редакції:

Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування) - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Примітка: Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Автори та авторки Звіту стверджують, що визначення добровільності згоди відповідно до цієї Статті з урахування «усіх супутніх обставин» має передбачати оцінку доказів, що свідчать про примусові обставини, які могли не дати постраждалій особі можливості висловити згоду чи незгоду.⁶⁷

---

⁶⁶ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 192. Щодо питання добровільної згоди див. також Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 18-19; Global Rights Compliance, [Керівництво з базових стандартів розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні](#) (Basic Investigative Standards Manual for Documenting International Crimes in Ukraine), а саме с. 460-470; WIGJ, [Гаазькі принципи щодо сексуального насильства](#) (The Hague Principles on Sexual Violence), с. 105, примітка 4: Згода на відповідну сексуальну активність має бути конкретною та тривалою. Таким чином, буде недостатньо, якщо особа дала згоду на подібну поведінку, або якщо вона дала згоду на відповідну поведінку в попередньому випадку, або якщо вона спочатку дала згоду, але пізніше відкликala цю згоду, або якщо характер сексуальної активності змінюється без її згоди. Згода не повинна вважатися добровільною наданою, якщо вона сталася в стані вразливості. Особа може бути нездатною дати відповідну згоду, якщо на неї впливає природна, штучно викликана або пов'язана з віком недієздатність. Інші фактори, які можуть вплинути на здатність людини дати щирю згоду, включають грамотність, доступ до інформації, мовний, освітній та економічний статус. Фізіологічні реакції не слід розглядати як підтвердження згоди.

⁶⁷ [Загальна рекомендація №35 Комітету CEDAW](#) (CEDAW General Recommendation 35), п. 33; МКС, [Правила процедури і доказування](#) (ICC, Rule of Procedure and Evidence), Правило 70; див. також Equality Now, [Закони про сексуальне насильство в Євразії](#) (Sexual Violence Laws in Eurasia), с. 22.

На практиці це означає, що розслідування зґвалтувань та інших форм сексуального насильства має бути всебічним і ґрунтуватися на усвідомленні контексту, в межах якого було скоєне насильство. Як уже зазначалося у попередніх пунктах, контекстно-орієнтований підхід до розслідування та оцінки фактів насильства стосовно жінок передбачає врахування суб'єктами кримінального правосуддя прав, потреб, побажань та факторів ризику жертв як окремих осіб, а також їхніх можливостей, проблем та факторів, що поглиблюють їхню вразливість, виходячи з їхньої індивідуальності та навколишнього контексту.

Постраждала особа не повинна нести тягар доказування відсутності добровільної згоди. Для порівняння, автори та авторки Звіту посилаються на приклад з канадської юриспруденції, де Верховний суд постановив, що покладання на жінок тягаря активного доказування незгоди, замість покладання на чоловіків відповідальності за отримання згоди, «позбавляє жінок сексуальної автономії та несе в собі уявлення про те, що жінки живуть в цій країні в стані постійної згоди на статевий акт».⁶⁸

Натомість контекстно-орієнтований підхід перекладає відповідальність за забезпечення добровільності статевого акту на кривдника.⁶⁹ Для впровадження такого підходу суб'єктам української правоохоронної системи та системи кримінальної юстиції необхідно буде зосередити увагу не на достовірності окремої заяви по суті, а на достовірності обвинувачення. Контекстно-орієнтований підхід допоможе правоохоронним органам краще розуміти мотиви та стратегії особи, що скоїла злочин. Більше того, контекстно-орієнтований підхід сприятиме кращому розумінню динаміки домашнього насильства та моделей поведінки кривдників, через які жертви можуть уникати звернення до правоохоронних органів. Такий підхід також дозволить запобігти дискримінаційним, упередженим, гендерно зумовленим судженням щодо жінок та дівчат, постраждалих від сексуального насильства, які описані в Звіті. До прикладу, контекстно-орієнтований підхід може зменшити ймовірність негативних суджень з боку правоохоронних органів щодо постраждалих, які не змогли своєчасно повідомити про насильство.

В. Міжнародні стандарти з питань вільної, добровільної та справжньої згоди

Як міжнародне кримінальне право, так і міжнародне право прав людини визначають відсутність можливості надання вільної, добровільної та справжньої згоди на статевий акт, якщо цей акт відбувається внаслідок:

- Фактичного застосування або погрози застосування фізичного, психологічного чи економічного насильства;⁷⁰

⁶⁸ [Справа «Р. проти Еванчука» \(R v Ewanchuk\)](#), Підбірка вироків Верховного Суду № 1 1999 року, с. 330-372 (Верховний Суд Канади).

⁶⁹ [Середньостроковий горизонтальний огляд звітів GREVIO про базову оцінку](#) (Mid-term Horizontal Review of GREVIO Baseline Evaluation Reports), 2022 рік, п. 362.

⁷⁰ Для додаткової інформації щодо виявлення цих чинників див.: Статті 1(4), 1(17) [Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»](#) Див. також [Кримінальний кодекс України](#) Стаття 126-1 (домашнє насильство); [Стамбульська конвенція](#) (Istanbul

- Погрози силою або примусом (зокрема, **викликаним побоюванням насильства, позбавленням волі, затриманням, залякуванням, шантажем, психологічним тиском або зловживанням владою**); (жирний шрифт додано)⁷¹
- Зловживання середовищем примусового характеру; або
- Зловживанням обставинами, що дозволили скористатися особою, нездатною дати справжню згоду.⁷²

Відповідності щонайменше одному із вищезазначених критеріїв вважається достатньою підставою для встановлення недобровільного характеру статевого акту, за яким висувається обвинувачення.⁷³ В таких випадках **перевірка наявності добровільної згоди не є обов'язковою**.

С. Як українські суди тлумачать поняття «згода»

Цей розділ доповнює твердження, викладені в Розділі VI В Звіту.

У 2021 році, у постанові, що стосувалася справи за фактом, який ймовірно відбувся у 2019 році (тобто після внесення змін до Статті 152 у 2017 році, про що йдеться у Розділі II Звіту) Верховний Суд розтлумачив Статтю 152 так, наче формулювання визначення зґвалтування в ній ґрунтується на обов'язковому застосуванні сили, а не на відсутності добровільної згоди, як це передбачено в новій редакції.⁷⁴ Тлумачення Верховного Суду також передбачало визначення поняття «погроза застосування сили», як таке, що передбачає негайне застосування фізичної сили. Натомість, погроза не обов'язково повинна бути явною і не повинна стосуватися негайного завдання шкоди чи певного ступеня завдання шкоди.⁷⁵

Convention) Стаття 3 (Визначення); [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 179-181, 187-189.

⁷¹ МТР, [Остаточне рішення суду у справі Акаєсу](#) (ICTR Akayesu Trial Judgment), п. 688.

⁷² Посібник МКС щодо складу злочинів чітко описує вищеперелічені чинники, як такі, що унеможливають надання вільної, добровільної та справжньої згоди на статевий контакт. Див. також МТКЮ, [Остаточне рішення суду у справі Фурундзія](#) (ICTY Furundžija Trial Judgment), п. 186; МТКЮ, [Остаточне рішення суду у справі Кунараца](#) (ICTY Kunarac Trial Judgment), п. 440.

⁷³ [Рішення у Справі «Прокурор проти Жан-П'єра Бемба Гомбо»](#) (The Prosecutor v Jean-Pierre Bemba Gombo), п. 105-106: «Палата зазначає, що відсутність згоди потерпілої не є елементом складу злочину зґвалтування відповідно до Статуту. Процес розробки Статуту свідчить про те, що його творці вирішили не вимагати від обвинувачення доведення відсутності згоди потерпілої особи поза розумним сумнівом, вважаючи, що така вимога в більшості випадків підірве зусилля, спрямовані на притягнення винних до відповідальності. Отже, у випадках, коли доведено «застосування сили», «погрозу застосування сили чи примусу» або «зловживання обставинами примусового характеру», Палата вважає, що обвинуваченню не потрібно доводити відсутність згоди потерпілої особи.

⁷⁴ [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 566/1420/19, Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 8 жовтня 2021 року.

⁷⁵ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 8; див., наприклад, МКС, [Правила процедури і доказування](#) (Rule of Procedure and Evidence), Правило 70(а): (а) жодні слова чи поведінка жертви не може вважатися проявом згоди, коли внаслідок

Сексуальне проникнення в тіло не може вважатись вчиненням за добровільною згодою в контексті супутніх обставин, якщо воно було здійснено внаслідок застосування фізичного насильства, погрози його застосування чи інших, подібних до них за особливостями впливу на психіку потерпілої особи способів вчинення злочину, шляхом використання безпорадного стану.

Встановлення факту застосування фізичного насильства, погрози його застосування чи інших способів подолання реального або попередження очікуваного опору, які фактично ставлять потерпілу особу у стан, схожий на стан крайньої необхідності, коли вона вимушено погоджується на вчинення щодо неї дій сексуального характеру під загрозою негайного заподіяння іншої істотної шкоди правоохоронюваним інтересам (власним чи третьої особи), виключає і вільне волевиявлення особи.⁷⁶

Водночас у рішення Суду зазначено таке: «З урахуванням супутніх обставин ознаки зґвалтування відсутні, якщо особі поза розумним сумнівом не мало спасти на думку, що потерпіла не погоджується на дії сексуального характеру щодо неї, а переконання в її добровільній згоді та вільному волевиявленні є щирим. Добровільність згоди має бути підтверджена доказами в кримінальному провадженні, оскільки законодавець установив у ст. 152 КК презумпцію незгоди потерпілого. Будь-який акт проникнення в тіло потерпілої, без відповідного стверджувального добровільного дозволу з її боку, становить кримінально каране за законом посягання» і, що добровільна згода на дії сексуального характеру повинна бути «(...) виражена в певній зовнішній формі (вербально, жестами, мімікою чи конклюдентними діями тощо)».

Такий підхід, на перший погляд, не враховує міжнародні стандарти щодо вільної, добровільної та справжньої згоди, викладені в Розділі VII(В) Звіту, і натомість відображає вузьке тлумачення урахування «всіх супутніх обставин», відповідно до вимог Статті 152 Кримінального кодексу.

У рішенні ЄСПЛ у справі «ЕБ проти Румунії»⁷⁷ (з посиланням на справу «МС проти Болгарії» (*M.C. v. Bulgaria*)) Суд повторно зазначив, що «У подібних справах (...) наявність двох несумісних версій фактів, очевидно, потребувала контекстно-чутливої оцінки достовірності свідчень і перевірки всіх супутніх обставин». Більше того, судді наголосили, що органи судової системи повинні враховувати особисті обставини заявників для належної оцінки здатності заявників надавати згоду на статеві акти.⁷⁸

застосування сили чи погрози її застосування, примусу або зловживання примусовими обставинами виникла ситуація у якій жертва не має змоги дати добровільну і справжню згоду.

⁷⁶ [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 566/1420/19, Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 8 жовтня 2021 року.

⁷⁷ Справа «ЕБ проти Румунії» № 49089/10, п. 58.

⁷⁸ Там само, п. 60.

Додатково уточнюючи фактори, викладені в Розділі VII(В) Звіту, Гаазькі принципи щодо сексуального насильства⁷⁹ містять невичерпний перелік факторів, які можна використовувати для визначення наявності вільної, добровільної та справжньої згоди учасників статевого акту. До таких факторів належать нерівні владні відносини між особою, що скоїла сексуальне насильство (кривдником) та постраждалою особою, що виникли внаслідок одного або кількох можливих факторів, а саме:

- наявності у постраждалої особи будь-якого типу залежності (зокрема, фінансової, юридичної, професійної, сімейної та/або особистої) від кривдника або будь-який інший тип контекстуальних відносин, що створює ризик експлуатації;
- усвідомлення того, що кривдник раніше застосовував насильство до постраждалої особи або до третьої особи в якості покарання за невиконання вимог кривдника; або
- ситуації, коли через створений кривдником (кривдниками) контекст терору існує обґрунтований страх зазнати сексуального насильства.⁸⁰

Також автори та авторки цього звіту зазначають, що Стаття 152 КК України не містить презумпції згоди. Така презумпція порушувала б право жінок на автономію, особливо у інтимних стосунках з партнером, у яких, до прикладу, зафіксовано випадки домашнього насильства.

Зрештою, теза про те, що згода має бути доведена певними стверджувальними проявами сексуальної зацікавленості встановленого зразка, не може сама по собі вважатися єдиною правильною. Кожен по-різному відчуває і висловлює свою згоду на статевий контакт, до того ж ця згода не завжди висловлюється у явній формі.

Натомість, наявність згоди має визначатися з урахуванням супутніх обставин - фактично, в цьому і полягає контекстно-орієнтований підхід. Незалежно від доказів про сказане або продемонстроване, згода не може вважатися вільною, якщо вона була надана в умовах примусового характеру або вразливого становища.⁸¹

Буквальне тлумачення Статті 152 ККУ передбачає визначення поняття зґвалтування як статевого акту з особою, без її добровільної участі. При цьому, згода не є елементом складу злочину. Як зазначено у примітці до Статті 152 ККУ «Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин».

В іншому рішенні Верховний Суд підкреслив, що застосування насильства як засобу скоєння зґвалтування не виключається з нового визначення зґвалтування, але вже не є визначальним або навіть обов'язковим фактором: «насильство при зґвалтуванні не є самоціллю, воно має допоміжний характер у вирішенні наміру гвалтівника, ... домінуючим криміноутворюючим чинником, що обумовлює відповідальність за

⁷⁹ WIGJ, [Гаазькі принципи щодо сексуального насильства](#) (The Hague Principles on Sexual Violence).

⁸⁰ Там само, с. 20-21.

⁸¹ Там само, с. 22.

згвалтування, стає відсутність добровільної згоди потерпілої особи по відношенню до дій гвалтівника». ⁸² Таке тлумачення відповідає міжнародним стандартам.

Між тим, суди нижчих інстанцій в Україні докладають все більше зусиль у тлумаченні питань, пов'язаних із добровільною згодою, відповідно до стандартів Стамбульської конвенції, втім, аналіз судових рішень все ще свідчить про вплив на їхню аргументацію міфів та стереотипів про згвалтування, як проілюстровано у наведеному нижче витязі з рішення Дніпровського районного суду міста Києва, винесеного у листопаді 2023 року:

«Щодо твердження сторони захисту про відсутність об'єктивних даних, які б свідчили про згвалтування потерпілої, то редакція ст.152 КК України, виходить із положень Стамбульської конвенції 2011 року, в якій згвалтування як суспільно небезпечне діяння не виключає насильство, і у більшості випадків вчинити згвалтування без насильства неможливо (наприклад, при енергійній протидії гвалтівнику). Однак насильство при згвалтуванні не є самоціллю, воно має допоміжний характер у вирішенні наміру гвалтівника, для якого головним є прагнення задовольнити свою статеву пристрасть. Стосовно досягнення мети насильство набуває допоміжного значення. В умислі винного воно не є відокремленим чинником. За певних супутніх обставин він може використати й інші способи протиправного задоволення своєї статевої пристрасті. За такого підходу домінуючим криміноутворюючим чинником, що обумовлює відповідальність за згвалтування, стає відсутність добровільної згоди потерпілої особи по відношенню до дій гвалтівника. Таким чином, прив'язування кінцівок без добровільної згоди потерпілої, тобто умисне заподіяння в процесі згвалтування легкого тілесного ушкодження повністю охоплюється об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст.152 КК України.»⁸³ (курсив та жирний шрифт додано)

Аргументація Дніпровського районного суду міста Києва ґрунтується на двох поширених хибних уявленнях про згвалтування. По-перше, це міф про те, що згвалтування «в більшості випадків» відбувається із застосуванням фізичної сили.⁸⁴ Більше того, доведення факту

---

⁸² [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 562/1629/17, Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду, що наведена, як посилання у публікації «Закони про сексуальне насильство в Євразії: На шляху до формулювання визначення на підставі добровільної згоди» ('Sexual Violence Laws In Eurasia: Towards a consent-based definition'), 2023 рік, с. 18.

⁸³ [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 755/3435/21, Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 1 листопада 2023 року.

⁸⁴ Для порівняння див., наприклад, практику Англії та Уельсу, а саме рекомендації для прокурорів з цих питань: [Кодекс королівських прокурорів, Згвалтування та сексуальні злочини - Додаток А: Розвінчання міфів та стереотипів про згвалтування](#) (Code for Crown Prosecutors, Rape and Sexual Offences - Annex A: Tackling Rape Myths and Stereotypes).

насильства не вимагає доказів видимого фізичного опору з боку жертви.⁸⁵ Таке помилкове уявлення ґрунтується на міфі про те, що коли жінок дійсно гвалтують, ті, хто насправді цього не бажають, будуть чинити активний словесний або фізичний опір, кликатимуть на допомогу чи даватимуть відсіч, і що цей опір може бути підтверджений відповідними доказами. Це уявлення може бути дуже шкідливим, оскільки воно потенційно виключає ситуації, **в яких зґвалтування відбувалося під примусом, внаслідок прихованої чи відкритої погрози чи зловживання владою.** По-друге, зґвалтування не є злочином пристрасті чи злочином, зумовленим біологічними потребами. Зґвалтування - це злочин заради влади та контролю над жінкою.

Вищевикладене підкреслює потребу в актуальних та уніфікованих рекомендаціях Верховного Суду з розгляду злочинів, пов'язаних зі зґвалтуванням та іншими формами сексуального насильства (рекомендованих у Розділі VI Звіту), як важливого кроку на шляху до зменшення ризику винесення судових рішень у справах про насильство стосовно жінок під впливом міфів та стереотипів про зґвалтування та покращення доступу жертв до правосуддя.

D. Складові доказування, які необхідно врахувати під час контекстно-орієнтованої оцінки

Примус і примусові обставини переважно зустрічаються в контексті нерівних владних стосунків між жертвою та кривдником. Примус - це форма психологічного насильства. Примус передбачає взаємне розуміння того, що особа, наділена владою, пропонує або надає матеріальне благо або перевагу жертві з метою отримання контролю над її діями. У контексті домашнього насильства та насильства з боку інтимного партнера таке явище називають примусовим контролем.

Примусовий контроль - це форма насильства, основною метою якої є приниження, ізоляція та позбавлення людини її прав на фізичну безпеку, гідність та повагу. Примусовий контроль спрямований на створення ситуації в якій жертві перебуває у постійному стані наляканості та безвиході. До методів примусового контролю належать: моніторинг пересування, соціальна ізоляція та обмеження доступу до фінансових ресурсів, працевлаштування, освіти або медичної допомоги (серед іншого).⁸⁶ Такий перелік методів та інструментів примусового контролю не є вичерпним, однак охоплює

⁸⁵ [Справа № 39272/98 «М.С. проти Болгарії» \(MC v Bulgaria\)](#), п. 166.

⁸⁶ Ломанн, С., Коулішоу, С., Ней, Л., О'Доннелл, М. та Фелмінгем, К. (2024). Травми та вплив примусового контролю на психічне здоров'я: Систематичний огляд та мета-аналіз (Lohmann, S., Cowlshaw, S., Ney, L., O'Donnell, M., & Felmingham, K. The Trauma and Mental Health Impacts of Coercive Control: A Systematic Review and Meta-Analysis). публікація Trauma, Violence, & Abuse, 25(1), с. 630-647, doi: <https://doi.org/10.1177/15248380231162972>; див. також Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 14-18; Рекомендації Королівської прокуратури, [Примусова або контролююча поведінка в інтимних або сімейних стосунках \(Crown Prosecution Service Guidelines, Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship\)](#).

широкий спектр моделей поведінки. Жоден перелік видів примусової поведінки не може вважатися вичерпним.

Оцінюючи ситуації примусового контролю важливо враховувати контекст, адже те, що на перший погляд здається згодою на сексуальний контакт або покорою постраждалої особи, насправді, може виявитися її способом впоратися або адаптуватися до загрозливого, примусового середовища та уникнути шкідливих наслідків.

Тенденція до примусового насильства та контролю може бути сформованою в стосунках задовго до того, як стане відомо про окремих випадок такої поведінки або про згвалтування. У певному розумінні таку поведінку можна вважати систематичною.

Розглянутий окремо від інших, випадок примусової поведінки може здаватися несерйозним, а постраждала може не усвідомлювати або бути не готовою розпізнати факт насильства.⁸⁷ Попри це, ситуації з примусовим насильством та контролем в багатьох випадках різко загострюються та погіршуються.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- За доцільності, удосконалити наявну програму підготовки працівників судової системи та інших зацікавлених сторін для кращого розуміння та тлумачення понять добровільної згоди, примусу та примусових обставин, зокрема,⁸⁸ у відповідності до міжнародних стандартів та практик (що знаходить своє відображення, наприклад, у широкому спектрі розглянутих вище матеріалів, викладених у розділі IV, та наведених у цьому Звіті⁸⁹). Такі зусилля можуть бути частиною більш широкого проекту з розробки докладних навчальних матеріалів щодо роботи зі справами про сексуальне насильство, що згадуються у попередніх рекомендаціях.
- Систематично оновлювати та проводити підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів та суддів з питань урахування різних факторів під час контекстуального оцінювання доказів у всіх справах про насильство стосовно жінок, зокрема сексуальне насильство.

IX. Виявлення та розвінчання гендерно зумовлених міфів та стереотипів

Для виявлення та розвінчання гендерно зумовлених міфів та стереотипів щодо сексуального насильства, перш за все, необхідно усвідомлювати, що не існує жодної «типової» поведінки жінки, яка пережила сексуальне насильство. Так само, не існує

⁸⁷ Див., наприклад, Рекомендації Королівської прокуратури, [Примусова або контролююча поведінка в інтимних або сімейних стосунках \(Crown Prosecution Service Guidelines, Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship\)](#).

⁸⁸ Таких як, переслідування, сексуальні домагання, залякування та насильство над жінками в Інтернеті, що передбачені Стамбульською конвенцією.

⁸⁹ Серед іншого, зокрема, матеріалів, що згадуються у Розділі XIII(B) цього Звіту.

«зразкових» жертв.⁹⁰ Міф про «зразкову» жертву, що заслуговує на допомогу системи кримінальної юстиції підриває довіру до жінок, дії та слова яких виходять за межі того, що вважається «раціональною» реакцією на насильство. Автори та авторки Звіту наводять наступні приклади укорінення та впливу поширених гендерно зумовлених міфів та стереотипів про постраждалих від сексуального насильства та про акти сексуального насильства в Україні, зосередивши особливу увагу на ставленні та реакції представників правоохоронних органів.

А. Подружній обов'язок жінки - підкорятися чоловікові або інтимному партнеру і займатися сексом, навіть проти власної волі

Жертви домашнього насильства часто страждають і від сексуального насильства. Жінки, які перебувають у насильницьких стосунках, можуть не усвідомлювати або не бути готовими визнати, що вони постраждали від сексуального насильства. Деякі жінки можуть вважати будь-який статевий акт (за згодою чи без згоди) своїм «подружнім обов'язком», не усвідомлюючи, що таке насильство - це злочин. В таких ситуаціях постраждалі звертаються за допомогою до правоохоронних органів лише тоді, коли тенденція до насильства стає нестерпною або досягає апогею.⁹¹

За даними дослідження насильства над жінками, проведеного під керівництвом ОБСЄ, **більше третини жінок України віком від 18 до 74 років** вважає, що їхні друзі погодилися б з тим, що «хороша дружина слухається свого чоловіка, навіть якщо не згодна з ним».⁹² Майже **п'ята частина жінок** (і **чверть жінок** віком старше 60 років) вважає, що їхні друзі погодилися б з тим, що «дружина повинна займатися сексом зі своїм чоловіком, навіть якщо їй не хочеться цього».⁹³

З цими твердженнями збігаються результати Базового дослідження щодо громадського сприйняття гендерно зумовленого насильства проти жінок, проведеного ООН Жінки:

«У нас у суспільстві тема сексуального насильства в шлюбі табуїрована. Вважається, що якщо жінка вийшла заміж, то чоловік там має право робити з нею все, що захоче».⁹⁴

⁹⁰ Тамара Райс Лейв, [Обов'язок прокурора перед «не зразковими» жертвами зґвалтування](#) (Tamara Rice Lave, The Prosecutor's Duty to "Imperfect" Rape Victims), Інституційний архів Школи права Університету Майамі, 2016 рік.

⁹¹ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 22-23.

⁹² [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#), 2019 рік, с. 28- 28 (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019, p 28-29).

⁹³ Там само.

⁹⁴ ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#), 2019 рік (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women, 2019).

«Багато хто не знає, що незважаючи на те, що у вас офіційний шлюб, якщо один із партнерів чинить сексуальне насильство щодо іншого, це правопорушення. Вважається, що це - подружній обов'язок».⁹⁵

В. Жінки брешуть про сексуальне та гендерно зумовлене насильство

За даними дослідження, проведеного ОБСЄ **кожна п'ята** жінка стверджує: жінки, які говорять, що стали жертвами насильства, часто «вигадують чи перебільшують», заявляючи про насильство або зґвалтування.⁹⁶ Вік, рівень освіти та достаток - це ті фактори, що впливають на сприйняття жінками правдивості заяв про сексуальне насильство (у порівнянні з жінками пенсійного віку та жінками у нестабільному матеріальному становищі, жінки віком від 18 до 29 років менш імовірно вважатимуть, що жінка, постраждала від насильства, його вигадала).⁹⁷ Як уже зазначалося у попередніх пунктах, стереотипне уявлення про те, що жінки брешуть про пережите гендерно зумовлене насильство також проявляється у ставленні представників правоохоронних органів до випадків домашнього насильства: за даними дослідження проведеного DCAF у 2017 році близько 60% опитаних працівників поліції, прокурорів та суддів вважали більшість заяв про домашнє насильство неправдивими.⁹⁸

Якщо заяви, рішення, питання та результати кримінального процесу ставлять під сумнів свідчення та чесність постраждалої особи - це може призвести до її повторної травматизації та стигматизації. Коли, в ході кримінального процесу, постраждалій особі ставлять питання про те, «чому» вона чогось не зробила або відреагувала неочікуваним чином це шкодить їй і змушує повторно пережити травму. Наприклад, аналіз досвіду потерпілих, проведений у 2009 році в Англії та Уельсі, показав, що будь-яка ознака недовіри (гаданої чи реальної) з боку органів влади, з великою ймовірністю, змусить потерпілого припинити участь у процесі.⁹⁹

Уявлення про те, чому жінки заявляють про насильство із запізненням безпосередньо пов'язане з гендерно зумовленим міфом про те, жінки брешуть про сексуальне насильство. У багатьох випадках через низку причин, як-от стигма та травма, жінки заявляють про пережите насильство не одразу. Натомість, маючи час на відновлення та відповідну підтримку, вони розкривають інформацію про пережите насильство поступово або через взаємодію з іншими людьми. Якщо представники системи юстиції не розуміють як травма впливає на готовність заявляти про насильство, у них можуть виникнути сумніви щодо достовірності та правдивості заяв, поданих із затримкою.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#), 2019 рік (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019).

⁹⁷ Там само.

⁹⁸ DCAF та Ла Страда-Україна, [Практика кримінальної юстиції та насильство стосовно жінок](#) (Criminal Justice Practice and Violence Against Women), 2017, с. 45.

⁹⁹ Звіт баронеси Вів'єн Стерн, кавалерки ордену Британської імперії, про незалежний аналіз того, як державні органи Англії та Уельсу розглядають заяви про зґвалтування (A report by Baroness Vivien Stern CBE of an independent review into how rape complaints are handled by public authorities in England and Wales), публікація [The Stern Review](#).

С. Сексуальне насильство стосовно жінок та дівчат - це «особиста» та «сімейна» справа

Приблизно чверть українських жінок, опитаних ОБСЄ, вважає, що домашнє насильство — це особиста справа, яка має вирішуватись у межах сім'ї. Це вище за середній показник ЄС (14%).¹⁰⁰ Думка про те, що домашнє насильство та інші форми гендерно зумовленого насильства це особиста справа — це одна з причин, чому жінки вкрай рідко зверталися до поліції або інших служб. Серед учасниць опитування, проведеного ОБСЄ, **81%** жінок, які зазнали навіть найсерйозніших форм фізичного та/або сексуального насильства не зверталися щодо цього до поліції або іншої організації.¹⁰¹ Основною причиною, чому жінки не повідомляли поліції про випадки насильства було те, що постраждалі вважали це особистою або сімейною справою.¹⁰²

Як і у випадку з іншими попередньо згаданими поглядами, жінки молодшої вікової категорії (від 18 до 29 років), жінки з вищою освітою та жінки з вищим рівнем фінансової стабільності, менш схильні погодитися з твердженням про те, що насильство скоєне партнером має вирішуватися самостійно, без залучення правоохоронних органів.¹⁰³

Серед представників поліції, що брали участь в опитуванні у 2017 році, менше ніж **40%** вважали домашнє насильство особистою справою.¹⁰⁴

Д. Жінки так чи інакше винні в сексуальному та гендерно зумовленому насильстві

За даними дослідження, проведеного ОБСЄ у 2019 році, приблизно кожна

четверта жінка вважає, що насильство над жінками часто спровоковане самими жертвами.¹⁰⁵ Водночас 60% працівників поліції звинувачували жінок у пережитому сексуальному насильстві.¹⁰⁶ З цими твердженнями збігаються результати Базового дослідження щодо громадського сприйняття гендерно зумовленого насильства проти жінок, проведеного ООН Жінки:

¹⁰⁰ [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#), 2019 рік (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019).

¹⁰¹ Там само, с. 52-53.

¹⁰² Там само, с. 54.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ DCAF та Ла Страда-Україна, [Практика кримінальної юстиції та насильство стосовно жінок](#) (Criminal Justice Practice and Violence Against Women), 2017, с. 8.

¹⁰⁵ [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#), 2019 рік, с. 19 (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019, p 19).

¹⁰⁶ DCAF та Ла Страда-Україна, [Практика кримінальної юстиції та насильство стосовно жінок](#) (Criminal Justice Practice and Violence Against Women), 2017, с. 8.

«Жінки, які пережили сексуальне насильство, часто звинувачують себе у тому, що з ними сталося. Вони соромляться того, що пережили і тому не звертаються вчасно за допомогою».¹⁰⁷

Розглядаючи справу про зґвалтування «представники поліції перекладуть провину на жінок».¹⁰⁸

Результати опитування проведеного DCAF/Ла Страда-Україна у 2017 році також свідчать про те, що **58% працівників поліції, 61% прокурорів та 62% суддів** в Україні вважали, що постраждалі від сексуального насильства тим чи іншим чином винні в тому, що з ними трапилося.¹⁰⁹

Як уже зазначалось у попередніх пунктах, розглядаючи Справу «Івашків проти України», ЄСПЛ дійшов до висновку, що національний суд переклав провину на постраждалу, зазначаючи, що «апеляційний суд *de facto* обвинуватив заявницю, у тому, що її побив чоловік, і це відображає дискримінаційне ставлення до неї як до жінки, та вказує на існуюче в судовій системі упередження».¹¹⁰

Перекладання провини на постраждалу часто пов'язане з сумнівами у достовірності її тверджень, які умовно (але помилково) асоціюють з питанням згоди (в таких ситуаціях провину можуть перекладати на постраждалу особу, обговорюючи її попередній або подальший сексуальний досвід аби присоромити і дискредитувати або намагаючись довести факт згоди на підставі наявності попереднього сексуального досвіду або попереднього знайомства з кривдником).

Підстави для перекладання провини на жінок, які пережили сексуальне насильство, як правило, стосуються тільки постраждалої особи або її поведінки, як от:

- вживання алкоголю або наркотичних речовин (наприклад, майже половина респондентів погодилися з тим, що жінка сама винна в тому, що з нею сталося, якщо вона перебувала під впливом алкоголю чи наркотичних препаратів);¹¹¹
- наявність кількох сексуальних партнерів або навіть просто сексуального досвіду (наприклад, третина респондентів була переконана, що жінки можуть

¹⁰⁷ ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#), 2019 рік, с. 67 (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women, 2019, p 67).

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ DCAF та Ла Страда-Україна, [Практика кримінальної юстиції та насильство стосовно жінок](#) (Criminal Justice Practice and Violence Against Women), 2017, с. 45.

¹¹⁰ [Справа «Івашків проти України» № 59670/14](#), п. 22 (Ivaskhiv v Ukraine no. 59670/14, para 22).

¹¹¹ [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), с. 70; див. також «...вона добровільно прийшла до будинку з невідомими їй чоловіками з метою вживання алкогольних напоїв» Equality Now, [Закони про сексуальне насильство в Євразії: На шляху до формулювання визначення на підставі добровільної згоди](#) (Sexual Violence Laws In Eurasia: Towards a consent-based definition), 2023 рік, с. 20

провокувати сексуальне насильство «нерозбірливістю» у стосунках із особами протилежної статі);¹¹²

- відвертий одяг (наприклад, третина респондентів погодилася з тим, що жінка могла спровокувати сексуальне насильство, одягнувши занадто відвертий одяг);¹¹³
- флірт з кривдником перед актом сексуального насильства (наприклад, 15% респондентів погодилися з твердженням про те, що секс без добровільної згоди є виправданим, якщо перед цим жінка фліртувала з кривдником);¹¹⁴
- згода піти додому з кривдником (наприклад, кожен шостий респондент вважає, що секс без добровільної згоди є виправданим, якщо перед цим жінка погодилася піти додому з кимось);¹¹⁵

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- За доцільності, удосконалити наявну програму підготовки працівників правоохоронних органів (насамперед керівників і старших офіцерів) щодо розпізнавання гендерно зумовлених міфів, стереотипів та упереджень, котрих необхідно уникати на всіх етапах досудового розслідування злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, на всіх стадіях кримінального процесу, аналізу фактів, оцінки їхньої достовірності, тлумачення та застосування законодавства, а також при підборі лексики, якою вони будуть послуговуватися. Завдяки такій підготовці працівники правоохоронних органів зможуть передавати отримані знання своїм підлеглим і стежити за впровадження вивченого.

¹¹² [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#) (Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women), с. 70; див. також, наприклад, DCAF та Ла Страда-Україна, [Практика кримінального правосуддя і насильство щодо жінок](#) (Criminal Justice Practice and Violence Against Women), 2017 рік, с. 46; «...вона добровільно прийшла до будинку з невідомими їй чоловіками з метою вживання алкогольних напоїв» Equality Now, [Закони про сексуальне насильство в Євразії: На шляху до формулювання визначення на підставі добровільної згоди](#) (Sexual Violence Laws In Eurasia: Towards a consent-based definition), 2023 рік, с. 20; [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 639/1392/20, Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 11 жовтня 2021 року

¹¹³ ООН Жінки, [Базове дослідження щодо громадського сприйняття та ставлення до гендерно зумовленого насильства проти жінок](#), 2019 рік, с. 70 (UN Women, Baseline Survey of Public Perceptions and Attitudes Towards Gender-Based Violence Against Women, 2019, p 70); Див. також [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#), 2019 рік, с. 28-29, (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019, p 28-29).

¹¹⁴ [Добробут і безпека жінок \(Дослідження насильства над жінками проведене під керівництвом ОБСЄ\)](#), 2019 рік, с. 18 (Well-Being and Safety of Women (OSCE-led Survey on Violence Against Women), 2019, p 18).

¹¹⁵ Там само.

Х. Розбудова необхідних спроможностей

А. Ч. 1 Статті 15 Стамбульської конвенції

*Сторони забезпечують або посилюють належну підготовку для відповідних спеціалістів, які займаються жертвами або особами, що вчинили будь-які акти насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, з питань недопущення та виявлення такого насильства, **забезпечення рівності між жінками та чоловіками, потреб і прав жертв, а також стосовно того, як запобігати повторній віктимізації.*** (курсив та жирний шрифт додано)

Програми підготовки та підвищення поінформованості про насильство стосовно жінок повинні впроваджуватися регулярно, а в питаннях підготовки професіоналів необхідно забезпечувати «**неперервність відповідного навчання та подальший контроль над відповідністю застосування надбаних умінь**». Крім того, відповідна підготовка повинна підтримуватися й підкріплюватися чіткими протоколами й науково-методичним забезпеченням, якими встановлюються стандарти для працівників у відповідних сферах.¹¹⁶ У Конвенції підкреслюється важливість підготовки спеціалістів, з огляду на те, що вона допомагає змінити їхній світогляд і поведінку (яка часто зумовлена гендерними міфами та стереотипами) стосовно жертв гендерно зумовленого насильства.¹¹⁷

Як зазначено у Вступі до цього Звіту, відсутність у Звіті про базову оцінку, поданому Україною, згадок про заходи підвищення поінформованості та програми підготовки спрямовані на подолання гендерно зумовлених стереотипів є прикрою. Однак, таку ситуацію частково компенсує інформація, викладена у Дев'ятій періодичній доповіді України поданій Комітету CEDAW, де детально описано численні програми, організовані (та деякі навіть інституціоналізовані) урядом задля розвитку спроможностей суб'єктів кримінального правосуддя України.¹¹⁸ Автори та авторки Звіту також підкреслюють наявність низки тематичних матеріалів, підготовлених міжнародними партнерами для України, як-от [Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини](#) (Benchbook on the Adjudication of International Crimes Under Ukrainian Domestic Law); Посібник для розробки програм підготовки інструкторів з протидії сексуальному

¹¹⁶ [Стамбульська конвенція](#) (Istanbul Convention), п. 99.

¹¹⁷ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції, п. 98-101 (Explanatory Report to The Istanbul Convention, paras 98-101).

¹¹⁸ Див. [Дев'ята періодична доповідь України подана Генеральному секретареві ООН відповідно до статті 18 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, з терміном подання у 2021 році](#) (CEDAW 9th periodic report submitted by Ukraine under article 18 of the Convention, due in 2021: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women), п. 39-42); [Заключні зауваження до дев'ятої періодичної доповіді України: Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок](#) п. 29 [Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок](#) (CEDAW Concluding observations on the 9th periodic reports of Ukraine: Committee on the Elimination of Discrimination against Women), п. 29. Див. також [Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2021-2022](#) (Monitoring Response of the Justice System to Domestic and Gender-Based Violence: 2021-2022), Ла Страда-Україна, 2022 рік, с. 5; див. також [Дистанційний курс "Забезпечення гендерної рівності"](#)

насилъству, пов'язаному з конфліктом, та іншим міжнародним злочинам в Україні (Handbook for the Training of Trainers Programme on Addressing Conflict-Related Sexual Violence and Other International Crimes in Ukraine),¹¹⁹ а також [розроблені Global Rights Compliance Базові стандарти розслідування міжнародних злочинів в Україні](#).

Наприклад, Національна школа суддів організує та проводить тренінги з питань запобігання та протидії домашньому насилъству, сексуальному насилъству, СНПК (та курси на інші теми), до програми яких входять модулі щодо усунення гендерно зумовлених міфів та стереотипів.¹²⁰ Національна школа суддів також проводить курси з питань гендерної рівності та важливості усунення гендерних стереотипів.¹²¹ Більше того, програма підготовки Тренінгового центру прокурорів України включає курси з питань сексуального та домашнього насилъства. А курси, які протягом останніх кількох років організує Ла Страда-Україні для оперативних уповноважених працівників поліції щоразу охоплюють тему боротьби з міфами та стереотипами.

Наділення уповноважених представників правоохоронних органів та судової системи знаннями та навичками, необхідними для реагування на виклики майбутнього - із дотриманням міжнародних стандартів - стане наріжним каменем реформи системи кримінальної юстиції. Таку реформу необхідно провести для того, щоб повністю імплементувати положення Конвенції та забезпечити ефективних захист жінок від усіх форм насилъства, включаючи сексуальне насилъство.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

GREVIO наголошує на важливості послідовних зусиль з подолання стереотипного мислення, спрямованих на формування по-справжньому гендерно-орієнтованого підходу до проблеми насилъства стосовно жінок серед різних суб'єктів системи кримінальної юстиції.¹²² Така рекомендація актуальна і для України. Будь-яка навчальна програма повинна включати конкретні складові, покликані навчити учасників розпізнавати гендерні стереотипи. Справи, в яких оцінка доказів буде проведена незалежно від міфів і стереотипів, матимуть вищі шанси на успішний розгляд - навіть якщо потерпіла особа вирішить не брати участь у кримінальному процесі.

З огляду на вищевикладене, автори та авторки цього звіту надають такі рекомендації:

- Удосконалити наявні навчальні програми, застосовуючи ітеративний підхід у процесі їх розробки та впровадження.

¹¹⁹ Посібник розроблено спільними зусиллями ULAG, Women's Initiatives for Gender Justice та Global Rights Compliance (його можна отримати, написавши лист-запит на електронну адресу info@4genderjustice.org).

¹²⁰ Див., наприклад, детальний перелік викладений у публікації Ради Європи, [Перешкоди, засоби юридичного захисту та добрі практики для доступу жінок до правосуддя в Україні](#) (Council of Europe, Barriers, Remedies and Good Practices For Women's Access to Justice in Ukraine), 2023 рік, с. 39.

¹²¹ Там само.

¹²² [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Португалії](#) (GREVIO Baseline Report on Portugal), п. 190.

- Ефективність заходів підготовки залежить від їхньої узгодженості, послідовності, комплементарності та врахування принципів Конвенції та відповідних стандартів міжнародного права прав людини. Зважаючи на перетинання міжнародного кримінального права та міжнародного права прав людини (і положень Конвенції) у питаннях боротьби зі злочинами, пов'язаними із сексуальним насильством, а також враховуючи кількість міжнародних організацій, які наразі сприяють Україні у проведенні підготовки та розбудові власних спроможностей у сфері протидії СНПК, міжнародним організаціям, які спеціалізуються на цій тематиці, доцільно координувати відповідні програми та підготовку задля уникнення дублювання та неузгодженості матеріалу.¹²³
- З метою забезпечення довгострокового характеру та узгодженості цих процесів GREVIO може рекомендувати Україні запровадити каскадне навчання та програми підготовки інструкторів у цій сфері (на початковому етапі за фінансової підтримки та безпосереднього залучення міжнародних донорів, а згодом - під керівництвом українських установ).¹²⁴ Каскадний підхід до навчання передбачає практичну модель поширення кращих практик у сфері протидії сексуальному насильству, розроблену та адаптовану в Україні на рівні окремих організацій.
- За цими напрямками існує можливість удосконалення практик розслідування, зокрема, через проведення спеціалізованої підготовки (і наставництва) для працівників поліції та слідчих у наступних питаннях:
  - Поінформованість про широкий перелік дій, що можуть становити сексуальне насильство;
  - Поінформованість про гендерні аспекти злочинів, пов'язаних з насильством стосовно жінок;¹²⁵
  - Розуміння та усвідомлення понять згоди та обставин примусового характеру згідно зі Стамбульською конвенцією та висновками Комітету GREVIO, що ґрунтуються на нормах міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права; (моделей) примусу та контролюючої поведінки, а також розпізнавання різних форм побутового домашнього насильства;

¹²³ Див. також [Оцінка потреб української системи правосуддя: Забезпечення реального правосуддя для постраждалих та осіб, які пережили збройний конфлікт](#) (Needs Assessment of Ukraine's Justice System: Delivering Meaningful Justice to the Victims and Survivors of the Armed Conflict), с. 112, 201.

¹²⁴ Протягом останніх трьох років такі програми були успішно впроваджені в Грузії в різних секторах кримінальної юстиції за підтримки Ради Європи, ООН Жінки та місцевого громадянського суспільства.

¹²⁵ [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Португалії](#) (GREVIO Baseline Report on Portugal), п. 190-191.

- Підготовка та наставництво у проведенні комплексних, контекстно-орієнтованих розслідувань випадків сексуального насильства та інших форм насильства стосовно жінок.¹²⁶ (серед іншого).
- Слідчі, які успішно закінчили такі курси, можуть вважатися фахівцями у цьому напрямку та мають поновлювати отриману кваліфікацію що два роки. Так само, слідчі з такою кваліфікацією можуть ставати інструкторами. За можливості та доцільності, відповідним державним органам варто розглянути можливість впровадження керівних документів, на підставі яких справи про домашнє або сексуальне насильство передаватимуться лише досвідченим слідчим та прокурорам, таким чином забезпечуючи певний рівень практичної спеціалізації.¹²⁷ Водночас впровадження такого підходу можливе лише за умов достатньої укомплектованості усіх підрозділів, що може бути недосяжною за умов діючого правового режиму воєнного стану.
- За можливості та доцільності, для забезпечення застосування набутих знань у ході судових засідань, до моніторингу судових процесів у справах про сексуальне насильство залучати активне у цій сфері українське громадянське суспільство на місцевому та регіональному рівнях.
- За можливості та доцільності, регулярно проводити дослідження судовими органами судових рішень у всіх справах про гендерно зумовлене насильство, включаючи сексуальне насильство, на предмет виконання зобов'язань щодо подолання гендерно зумовлених міфів та стереотипів у судовій аргументації.

XI. Перешкоди для доступу до правосуддя

A. Ч. 1 Статті 55 Стамбульської конвенції

Сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу.

1. Провадження Ex officio

У контексті питання впровадження державою Статті 55 Конвенції, варто враховувати, що «[у]свідомлюючи особливо травматичний характер злочинів, охоплених цією статтею, автори хотіли полегшити тягар, пов'язаний з тривалим кримінальним розслідуванням і

¹²⁶ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 280; [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Франції \(GREVIO Baseline Report on France\)](#), п. 226; [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Іспанії \(GREVIO Baseline Report for Spain\)](#), п. 247. Для проведення таких програм можна також використовувати спеціалізовані посібники, опубліковані іншими організаціями, як-от: [Боротьба з насильством стосовно жінок і домашнім насильством](#), Рада Європи (Combating Violence against Women and Domestic Violence, Council of Europe), листопад 2023 року.

¹²⁷ Див., наприклад, [GREVIO Данія \(GREVIO Denmark\)](#), п. 196.

провадженням, який часто лягає на плечі жертв, і водночас забезпечити притягнення до відповідальності правопорушника. Отже, мета цього положення полягає в тому, щоб уможливити кримінальне розслідування та провадження **без покладення тягара стосовно відкриття такого провадження й забезпечення обвинувального вироку на жертву**».¹²⁸ (жирний шрифт додано)

Незважаючи на те, що наразі Стаття 477 КПК України класифікує справи про домашнє насильство, незаконні аборти, примушування до шлюбу, зґвалтування без обтяжуючих обставин, сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок, як справи приватного, а не офіційного обвинувачення, автори та авторки цього звіту вітають запропоноване вилучення цих злочинів зі сфери приватного обвинувачення, відповідно до Законопроєкту № 10420 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо проведення освідчування та експертизи, укладення угоди про примирення та кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)».¹²⁹ Законопроєкт № 10420 пройшов перше читання у Верховній Раді України 22 травня 2024 року.¹³⁰

1. Провадження Ex parte

Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції закликає правоохоронні органи застосовувати проактивний підхід до проведення розслідування та збору доказів, які уможливлять провадження *ex parte* у справах про злочини, передбачені статтями 35-39 Конвенції:

Пункт 1 покладає на Сторони зобов'язання, за яким розслідування за фактом злочинів різних категорій не буде «цілковито залежати» від подання жертвою заяви або скарги, і за яким провадження могло продовжуватися, навіть коли жертва відкликає свою заяву або скаргу.[...] Отже, правоохоронні органи повинні розслідувати на перспективу, збирати докази: матеріальні докази, свідчення, результати медичної експертизи тощо, які забезпечать провадження навіть у разі відкликання жертвою своєї заяви чи скарги хоча б у випадку тяжкого насильства, наприклад фізичного, яке призвело до загибелі або тілесних ушкоджень.¹³¹ (курсив та жирний шрифт додано)

---

¹²⁸ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 279.

¹²⁹ [Картка законопроєкту - Законотворчість](#).

¹³⁰ Там само.

¹³¹ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 280; див. також [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Франції](#) (GREVIO Baseline Report on France), п. 226.

Успішне ведення проваджень *ex parte* можливе лише за умови забезпечення своєчасного та ефективного розслідування, в рамках якого використовується гендерно чутливе тлумачення акту насильства на підставі якого було відкрито справу. **При цьому, під час оцінки доказів необхідно застосовувати контекстно-орієнтований підхід і не допускати впливу гендерно зумовлених міфів та стереотипів.**¹³²

До того ж, міжнародні стандарти прав людини передбачають, що у справах про сексуальне насильство, розглянутий окремо, факт відкликання скарги жертвою не може вважатися підставою для припинення розслідування або кримінального провадження.¹³³ Справи про зґвалтування та інші форми сексуального насильства іноді можуть бути закриті через відкликання скарги потерпілою особою, до прикладу, у випадках, коли такі рішення підривають «обґрунтованість» та не відповідають контексту повідомлення про насильство.¹³⁴ Постраждалі можуть відкликати свої заяви з багатьох причин, серед яких: страх перед кривдником, тиск з боку сім'ї та недовіра до української системи кримінальної юстиції.¹³⁵ У ході проведення розслідування представники правоохоронних органів можуть виявити реальні ризики для постраждалих та їхніх родин. Відкриття таких фактів може стати підставою для висунення додаткового обвинувачення та проведення спеціальних заходів для забезпечення захисту постраждалих та членів їхніх родин.¹³⁶

---

¹³² [Стамбульська конвенція](#) (Istanbul Convention), Стаття 6, 49; [Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції](#) (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 191-192, 255, 256, 280.

¹³³ [Справа № 33401/02 «Опюз проти Туреччини»](#) (Opuz v. Turkey), п. 139, 145; [Рамки законодавства про зґвалтування \(Оптимальний закон про зґвалтування\) Доповідь Спеціальної доповідачки ООН з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків](#), (A Framework for Legislation on Rape (Model Rape Law) Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences) Стаття 14.

¹³⁴ [Боротьба з насильством стосовно жінок і домашнім насильством](#), Рада Європи (Combating Violence against Women and Domestic Violence, Council of Europe), листопад 2023 року, с. 22.

¹³⁵ [Інформація про Україну для розгляду Комітетом з питань ліквідації дискримінації щодо жінок на його 83-й сесії](#) (10 - 28 жовтня 2022 р.) (Information on Ukraine for Consideration by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women at its 83rd Session (10 - 28 October 2022)): «Виходячи з цих стандартів, система кримінального судочинства наразі не може захистити постраждалих від сексуального насильства в Україні від тиску з вимогою не повідомляти або відкликати скарги. Дійсно, як і в багатьох інших країнах, постраждалі від сексуального насильства та особи, які пережили сексуальне насильство, в Україні продовжують стикатися зі стигмою та ганьбою, пов'язаними з інцидентами сексуального насильства, і часто піддаються тиску з боку цілого ряду осіб, включаючи злочинця, їхніх друзів і сім'ї, працівників кримінального правосуддя, в тому числі слідчих і прокуратури, представників державних органів, а також лікарів і адвокатів - або відкликати свою скаргу, або не подавати». Див. також розлогий перелік причин чому жінки не подають заяви у Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 75-77.

¹³⁶ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 75.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Уповноваженим органам сектору кримінальної юстиції спільно розробити та опублікувати практичні рекомендації щодо збору доказів та ведення справ про зґвалтування та сексуальне насильство з метою забезпечення ефективного розслідування, що може тривати *ex parte*.¹³⁷
- Офісу Генерального прокурора ухвалити керівні документи стосовно розслідування випадків відкликання постраждалими заяв про зґвалтування та інше сексуальне насильство з метою запобігання примусу до відкликання скарг чи залякуванню.¹³⁸
- Скерування постраждалих до послуг з надання підтримки не повинно залежати від їхньої участі в процесі кримінального провадження.¹³⁹ Крім того, Конвенція не вимагає присвоєння жертвам офіційного статусу постраждалої особи для отримання направлення до організації, що надає підтримку.¹⁴⁰ У зв'язку з цим відповідним органам кримінальної юстиції рекомендується розробити та ефективно впровадити процедури перенаправлення постраждалих, які відкликають свої заяви, до програм підтримки та надання їм інформації про заходи особистої безпеки.¹⁴¹

В. Строки позовної давності

Україна стала однією з перших країн у світі, яка ратифікувала Конвенцію CEDAW.¹⁴² У Загальній рекомендації №33 Комітет CEDAW закликає держав-членів відмовитися від законодавчих обмежень на переслідування за гендерно зумовлені порушення прав людини та сексуальне насильство стосовно жінок у конфліктному чи пост-конфліктному контексті.¹⁴³ Водночас у Загальній рекомендації №35 Комітет CEDAW рекомендує державам-членам:

Забезпечити умови для того, щоб сексуальні напади, у тому числі зґвалтування, характеризувалися як злочин проти права жінок на

---

¹³⁷ Див., наприклад, [GREVIO Данія](#).

¹³⁸ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 77.

¹³⁹ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 71.

¹⁴⁰ Див. [Стамбульська конвенція](#) Стаття 19.

¹⁴¹ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 77; [Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/ЄС](#) (Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council), 25 жовтня 2012 року, Преамбула, п. 40.

¹⁴² [Правовий аналіз законодавства за CEDAW](#) (CEDAW-Based Legal Review: Brief Guide), с. 13.

¹⁴³ [Загальна рекомендація №33 Комітету CEDAW щодо доступу жінок до правосуддя](#) (CEDAW General Recommendation No 33 on Women's Access to Justice), п. 19(f).

особисту безпеку та їх фізичну, сексуальну та психологічну цілісність, а визначення сексуальних злочинів, у тому числі зґвалтування у шлюбі та при знайомстві/на побаченні, базувалося на відсутності вільно наданої згоди та враховувало обставини примусового характеру. Будь-які обмеження у часі, якщо вони існують, повинні визначати пріоритети інтересів жертв/постраждалих та враховувати обставини, що перешкоджають їх здатності повідомляти компетентні служби/органи влади про насильство.¹⁴⁴

Більше того, у п. 7 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 2005 року щодо «Основних принципів та керівних положень, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитку для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права» зазначено, що «національні строки позовної давності стосовно (...) правопорушень, які не є злочинами згідно з міжнародним правом (...), не повинні бути надмірно обмеженими».¹⁴⁵

На думку спеціальної доповідачки ООН з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків, Дубравки Шимонович «Строк давності не повинен поширюватись на порушення кримінальної справи за фактом зґвалтування, незалежно від того чи його скоїли під час конфлікту чи у мирний час. Якщо строки позовної давності все ж встановлюються, їх варто подовжити, аби дозволити постраждалим відновитися і не перешкоджати їхньому доступу до правосуддя. У справах, в яких постраждала особа є неповнолітньою, строки позовної давності мають, щонайменше, дозволити розпочати судовий розгляд після досягнення особою повноліття».¹⁴⁶

В Україні встановлені законом строки позовної давності не поширюються на зґвалтування та інші форми сексуального насильства, якщо вони кваліфікуються як воєнні злочини відповідно до Статті 438 ККУ. Водночас, на зґвалтування та інші форми сексуального насильства, що кваліфікуються як загальнокримінальні злочини, поширюються дуже суворі, непорушні строки давності, встановлені Статтею 49 ККУ. За цією Статтею особа **звільняється** від кримінальної відповідальності, якщо з дня

¹⁴⁴ [Загальна рекомендація №35 Комітету CEDAW](#) (CEDAW General Recommendation 35), п. 29(e).

¹⁴⁵ [Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 60/147 щодо «Основних принципів та керівних положень, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитку для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права»](#) (UN General Assembly Resolution 60/147 on 'Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law).

¹⁴⁶ [Зґвалтування як серйозне і систематичне порушення прав людини, злочин і прояв гендерно зумовленого насильства стосовно жінок і дівчат та його запобігання - Доповідь Спеціальної доповідачки ООН з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків](#) (Rape as a grave and systematic human rights violation, a crime and a manifestation of gender-based violence against women and girls, and its prevention – Report of the Special Rapporteur on Violence Against Women, its Causes and Consequences), у п. 107(a).

вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

- два роки - у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі (сюди входить умисне легке тілесне ушкодження (ч. 1 Ст. 125) та примушування до вступу в статевий зв'язок (ч. 1 Ст. 154));
- три роки - у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років (сюди входить домашнє насильство (ч.1 Ст. 126));
- п'ять років - у разі вчинення нетяжкого злочину, крім випадку, передбаченого пунктом 2 цієї частини (сюди входять зґвалтування без обтяжуючих обставин (ч. 1 Ст. 152) та сексуальне насильство без обтяжуючих обставин (ч. 1 Ст. 153));
- десять років - у разі вчинення тяжкого злочину (сюди входять умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 1 Ст. 121) та катування (Ст. 127));
- п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину (сюди входить зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи (ч.3 Ст. 152)).

Незважаючи на те, що ці строки НЕ застосовуються до зґвалтувань, які кваліфікуються як воєнні злочини відповідно до Статті 438, Стаття 49 забороняє **будь-яке** переслідування за загальнокримінальні злочини, пов'язані з сексуальним насильством, які виходять за рамки таких довільно встановлених строків давності. Зокрема, у разі подання заяви про зґвалтування відповідно до ч.1 Статті 152 після закінчення 5-річного строку позовної давності, таку заяву не буде передано на розгляд суду. Таким чином виникає серйозна перешкоди для доступу до правосуддя, що може становити порушення права постраждалих осіб на ефективний засіб правового захисту, передбачений статтею 13 ЄКПЛ.

Крім того, в окремих заявах представники української судової системи вже порушували питання про складність розгляду справ про зґвалтування та інші форми сексуального насильства у такі стислі строки в умовах війни та пов'язані з ними негативні наслідки для роботи судів.¹⁴⁷

Попри те, що Конвенція не вимагає скасування державами строків давності у справах про сексуальне насильство, автори та авторки цього звіту привертають увагу до вищезгаданої ч. 3 Статті 12 Конвенції, в якій йдеться про те, що: *Будь-які заходи, ужиті згідно із цією главою, повинні враховувати й спрямовуватися на особливі потреби осіб, які стали вразливими внаслідок*

¹⁴⁷ Сторінка [Верховного Суду](#) у соціальній мережі Facebook.

*особливих обставин; у центрі таких заходів повинні бути **права людини всіх жертв**.*

Норми міжнародного гуманітарного права, яких зобов'язана дотримуватись Україна, чітко вказують на те, що у справах про будь-які форми сексуального насильства строки позовної давності не повинні надмірно обмежувати процес правосуддя.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Переглянути строки давності, передбачені статтею 49 ККУ щодо всіх злочинів, які підпадають під дію положень Конвенції, з метою усунення будь-яких перешкод для жертв зґвалтувань та інших форм сексуального насильства у доступі до правосуддя та вжиття відповідних заходів.

ХІІ. Дискримінаційні та шкідливі практики

А. Ч. 2 Статті 49 Стамбульської конвенції

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів згідно з основними принципами прав людини та з огляду на гендерне розуміння насильства для забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції. (курсив та жирний шрифт додано)

1. Практики підтвердження доказів

Як у воєнний, так і у мирний час, зґвалтування та інші форми сексуального насильства переважно відбуваються за обставин усамітнення та відсутності свідків. Саме тому, повідомлення про факти скоєння таких злочинів можуть відбуватися зі значною затримкою. Підтвердженнями доказів у справах про зґвалтування зазвичай вважаються фізичні ушкодження внаслідок нападу, розірваний одяг або інші докази фізичного спротиву. Реальність, з якою стикається більшість постраждалих, зовсім інша. **В більшості випадків отримати таке підтвердження неможливо.**

За таких обставин будь-яка практика застосування суворої вимоги щодо підтвердження свідчень жертви зґвалтування є дискримінаційною та посилює гендерно зумовлений міф про те, що якби жінка дійсно була зґвалтована, вона мала б підтверджуючі докази нападу, а відсутність таких доказів означає, що вона насправді зґвалтована не була.

Усталеним принципом як міжнародного, так і українського кримінального права є можливість судді покладатися на показання одного свідка для винесення обвинувального вироку без потреби в додатковому підтвердженні.¹⁴⁸ Цей принцип також поширюється на злочини, пов'язані з сексуальним насильством.

¹⁴⁸ GRC, [Керівництво з базових стандартів розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні](#) (Basic Investigative Standards Manual for Documenting International Crimes in Ukraine), травень 2023 року, с. 476, FN 2174, з посиланням на Кримінально процесуальний кодекс

Більше того, згаданий принцип закріплено у Правилах процедури і доказування МКС в ч. 4 Статті 63, яка викладена наступним чином: «(...) Судова Палата не висуває юридичної вимоги щодо необхідності підтвердження доказу будь-якого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду, **зокрема злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством**». (жирний шрифт додано)

Натомість, Рада ООН з прав людини закликала держави «скасувати дискримінаційні положення, які вимагають підтвердження свідчень у справах про сексуальне насильство».¹⁴⁹ У Загальній Рекомендації №33 Комітет CEDAW рекомендує державам-членам забезпечити рівність жінок перед законом «...через здійснення кроків по скасуванню (серед іншого) **усіх існуючих практик, які прямо або непрямо дискримінують жінок, зокрема у доступі їх до правосуддя, та усунути дискримінаційні бар'єри у доступі до правосуддя**», включаючи: «Процедури перевірки, які дискримінують жінок як свідків, позивачів та захисників через накладений на них більший тягар доведення, ніж на чоловіків, для встановлення злочину чи пошуку засобів захисту».¹⁵⁰ (жирний шрифт додано)

Окрім того, низка країн прийняла рішення закріпити у своєму законодавстві та судовій практиці відмову від обов'язкової вимоги підтвердження свідчень у справах про сексуальне насильство.¹⁵¹ У справі **Гойко Янковича** про воєнні злочини у Боснії і Герцеговині Палата постановила, що:

Єдиним доказом, наданим Суду щодо першого та другого пунктів цього обвинувачення, були свідчення свідка FWS-95. Таким чином, при

України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року (далі - КПК), Глава 4 (Докази і доказування); [Рішення у справі «Прокурор проти Боско Нтаганда»](#) (The Prosecutor v. Bosco Ntaganda), п. 75-76; [Рішення у справі «Прокурор проти Харадіная та ін.»](#) (The Prosecutor v. Haradinaj et al.), п. 145, 219; [Рішення Апеляційної палати у справі «Прокурор проти Душко Тадіча»](#) (The Prosecutor v. Duško Tadić), п. 65; [Рішення Апеляційної палати у справі «Прокурор проти Ігнаце Багілішеми»](#) (The Prosecutor v. Ignace Bagilishema), п. 79; [Рішення Апеляційної палати у справі «Прокурор проти Драгомира Мілошевича»](#) (The Prosecutor v. Dragomir Milošević), п. 215; [Рішення Апеляційної палати у справі «Прокурор проти Купрешкіча та ін.»](#) (The Prosecutor v. Kupreškić et al.) у п. 220.

¹⁴⁹ [Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 23/25 щодо «Активізації зусиль із метою викорінення всіх форм насильства щодо жінок: попередження й припинення згвалтувань та інших форм сексуального насильства»](#) (UN General Assembly Resolution 23/25 on 'Accelerating efforts to eliminate all forms of violence against women: preventing and responding to rape and other forms of sexual violence'), п. 8(жирний шрифт додано). Див. також ООН Жінки [Посібник із законодавства про насильство щодо жінок](#) (UN Women, Handbook for Legislation on Violence Against Women), 2012 рік, с. 41-42; [Загальна рекомендація №33 Комітету CEDAW щодо доступу жінок до правосуддя](#) (CEDAW General Recommendation No 33 on Women's Access to Justice), п. 25(a)(iii).

¹⁵⁰ [Загальна рекомендація №33 Комітету CEDAW щодо доступу жінок до правосуддя](#) (CEDAW General Recommendation No 33 on Women's Access to Justice), para 25(a)(iii).

¹⁵¹ Міжнародний суд ООН, [«Сексуальне насильство стосовно жінок: Викорінення шкідливих гендерних стереотипів та уявлень у законодавстві і судовій практиці»](#) (ICJ, 'Sexual Violence Against Women: Eradicating Harmful Gender Stereotypes and Assumptions in Laws and Practice'), 2015 рік, с. 13-16.

винесенні обвинувального вироку Суд покладається виключно на її свідчення. Попри це, Суд має право на власну оцінку наданих доказів, і не вимагає їхнього підтвердження в цілому або за кожним пунктом зокрема. Дане правило рівною мірою поширюється і на свідчення жертви сексуального насильства. [...] Рішення щодо достовірності свідчень свідка належить виключно до компетенції Суду, при цьому судді уповноважені робити будь-які висновки на власний розсуд за умови, що вони відповідають критерію обґрунтованості. На думку Суду, показання свідка FWS-95 однозначно відповідають цьому критерію поза розумним сумнівом, а отже, заслуговують на цілковиту довіру.¹⁵²

Як зазначалось у попередніх пунктах Звіту, українське законодавство не містить суворої вимоги щодо підтвердження свідчень постраждалих осіб. Ані Стаття 85, ані Стаття 91 КПК не містять суворих вимог щодо обов'язкового підтвердження показань (у формі попередніх скарг чи тілесних ушкоджень) у справах про сексуальне насильство.

Саме тому розслідування справ про сексуальне насильство має покладатися на комплексний контекстно-орієнтований підхід. Адже «потенційний діапазон видів і джерел підтверджувальних доказів величезний і буде залежати від контексту, в якому сталася розглянута подія».¹⁵³

Попри те, що Конвенція вимагає від суб'єктів системи кримінальної юстиції проведення контекстно-орієнтованої оцінки, спрямованої на перевірку достовірності факту скоєння злочину, а не на перевірку достовірності свідчень заявника, в Україні регулярно вимагають підтвердження свідчень жінок, які стали жертвами зґвалтування та інших форм сексуального насильства. Методи, які застосовуються в таких випадках, і відповідні супутні обставини часто є агресивними, травмуючими, вторинно віктимізуючими і можуть не мати достатньої (або жодної) доказової сили. В наступних пунктах Звіту наведено два приклади згаданих методів, а саме проведення акушерсько-гінекологічних експертиз жінок та дівчат у випадках, коли необхідність таких обстежень не виправдана обставинами конкретної справи, та проведення слідчих експериментів на місці злочину у справах про зґвалтування для «перевірки» достовірності заяв сторін. За відсутності результатів судово-медичної експертизи та/або інших підтверджуючих доказів, органи прокуратури та суди зазвичай не вважають свідчення постраждалих у справах про сексуальне насильство такими, що мають достатню доказову цінність.¹⁵⁴

¹⁵²Справа [«Прокурор проти Гойко Янковіча»](#) (Prosecutor v. Gojko Janković), с. 58.

¹⁵³ GRC, [Керівництво з базових стандартів розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні](#) (Basic Investigative Standards Manual for Documenting International Crimes in Ukraine), травень 2023 року, с. 377.

¹⁵⁴ УВКПЛ ООН, [Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні 14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р.](#) (ОНСНР, Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine 14 March 2014 to 31 January 2017), п. 119.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Удосконалити слідчі та прокурорські практики через проведення ітеративного навчання та наставництва слідчих з питань застосування комплексних, контекстно-орієнтованих підходів під час розслідування справ про сексуальне насильство стосовно жінок.¹⁵⁵
- Доповнити програми підготовки відповідних фахівців, зокрема слідчих, практичними вправами, спрямованими на розвиток навичок із застосування комплексних контекстно-орієнтованих підходів під час розслідування випадків сексуального насильства.

2. Проведення обов'язкових акушерсько-гінекологічних експертиз

Відповідно до Статті 241 КПК України, особі, що бере участь у кримінальному провадженні пропонується добровільно пройти освідчення. Українське законодавство не встановлює вимог щодо обов'язкового підтвердження показань постраждалої особи. Однак на практиці, особливо у випадках, коли справи про зґвалтування ґрунтуються виключно на свідченнях постраждалої, уповноваженні органи, як правило, приймають рішення про проведення акушерсько-гінекологічних експертиз, щоб не лише довести факт проникнення, а й оцінити достовірність слів постраждалої.

Стаття 242 КПК України передбачає, що такі експертизи можуть бути проведені лише у випадках, коли для «з'ясування» обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Однак, у ч. 2.2 також зазначено, що слідчий або прокурор «зобов'язані» забезпечити проведення експертизи щодо встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень.¹⁵⁶

Як зазначалось у попередніх пунктах Звіту, після зґвалтування не завжди залишаються видимі ознаки застосування фізичної сили. Більше того, якщо постраждала особа повідомляє про злочин із затримкою, доказів отримання нею фізичних травм може уже не бути. Як наслідок, у більшості випадків висновки таких експертиз є неоднозначними, адже їх не вдається провести вчасно. Практика українських судів свідчить про те, що за відсутності результатів судово-медичної експертизи та/або інших доказів, що підтверджують проникнення або за відсутності видимих травм органи прокуратури та суди зазвичай закривають справи про зґвалтування (особливо, якщо воно трапилося у далекому минулому).¹⁵⁷

¹⁵⁵ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 280; [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Франції](#) (GREVIO Baseline Report on France), п. 226; [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Іспанії](#) (GREVIO Baseline Report on Spain), п. 247.

¹⁵⁶ [Кримінальний кодекс України](#), Стаття 242.

¹⁵⁷ [Тіньовий звіт Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» про виконання Україною Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством 2023](#) (URFEM SHADOW REPORT for GREVIO on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence by Ukraine), п. щодо Статті 36.

GREVIO досліджувала подібну ситуацію в Північній Македонії, де за відсутності офіційних вимог щодо обов'язкового проведення акушерсько-гінекологічних експертиз у справах про сексуальне насильство, на практиці представники уповноважених органів влади зробили такі експертизи обов'язковими. Результати досліджень GREVIO наведені далі.

---

311. [...] GREVIO вказує на те, що така практика суперечить підходу, орієнтованому на інтереси потерпілих, передбаченому Конвенцією, та її вимогам щодо контекстуальної оцінки згоди на підставі супутніх обставин. Адже, положення Конвенції передбачають застосування контекстно-орієнтованого підходу під час оцінки доказів для встановлення наявності або відсутності добровільної згоди в кожному окремому випадку. Згадана оцінка має здійснюватися із розумінням того, що постраждалі від зґвалтування та сексуального насильства можуть мати різні поведінкові реакції на пережите, а не ґрунтуватися на гендерних стереотипах чи міфах або припущеннях щодо типової поведінки в таких ситуаціях. По-друге, така практика може призвести до того, що в деяких справах про зґвалтування кривдників не буде покарано, а отже не буде дотримано принципу ефективного захисту сексуальної автономії особи. Таке тлумачення часто означає, що у випадках, коли потерпіла відмовляється від проходження судово-медичної експертизи або така експертиза не дає однозначних результатів через проходження певного проміжку часу або природи акту сексуального насильства, правоохоронні органи не збирають інші докази (непрямі докази, свідчення тощо) та не використовуватимуть їх у суді. Жінки, які не готові подавати заяву у поліцію одразу після зґвалтування, позбавлені можливості зберегти важливі медичні докази на випадок, якщо вони вирішать звернутися до органів системи юстиції пізніше. Зазначені висновки викликають серйозне занепокоєння GREVIO. Задля виправлення ситуації необхідно надати відповідні рекомендації та роз'яснення уповноваженим органам влади, а також провести додаткову підготовку та взяти інших заходів.¹⁵⁸

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Скасувати проведення обов'язкових акушерсько-гінекологічних експертиз в усіх справах про зґвалтування і забезпечити їх проведення лише за необхідності та за інформованої згоди постраждалої особи.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Північної Македонії](#) (GREVIO Baseline Report on North Macedonia), п. 311.

¹⁵⁹ [Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради](#) (Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council), від 25 жовтня 2012 року, Стаття 20(d). [Тіньовий звіт Асоціації жінок-](#)

- Щодо випадків розслідування зґвалтування, коли акушерсько-гінекологічні експертизи дійсно необхідні, то запобігти затримкам у їх проведенні можна збільшивши кількість кваліфікованих та спеціально підготовлених медичних фахівців для проведення судово-медичних експертиз з дотриманням принципів Стамбульського протоколу, таким чином забезпечуючи можливість долучення цих висновків до матеріалів справи та використання їх як доказів у суді.

3. Угоди про примирення

Запропоновані у вищезгаданому Законопроекті зміни до Статті 369 КПК України, передбачають, що угода про примирення може бути укладена у кримінальних провадженнях щодо кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника (...).¹⁶⁰

Попри те, що процедура укладення угоди про примирення, передбачена ККУ, не підпадає під категорію обов'язкових альтернативних способів врегулювання спорів, заборонених статтею 48 Конвенції, варто зазначити, що розробники Пояснювальної доповіді окремо наголосили, що постраждалі від різних форм насильства, що його охоплюють положення Конвенції, «[...] **ніколи** не зможуть виступати в таких альтернативних процесах вирішення спорів нарівні з правопорушником. Характер цих злочинів полягає в тому, що жертви неодмінно залишаються з почуттям сорому, безпорадності та вразливості, тоді як кривдник випромінює силу та домінування. Для уникнення реприватизації домашнього насильства й насильства стосовно жінок і забезпечення можливості правосуддя для жертв на державу покладається обов'язок надавати доступ до змагального провадження в суді під головуванням нейтрального судді в порядку чинного національного законодавства».¹⁶¹

Беручи до уваги положення ч. 3 Статті 12 Конвенції та важливість захисту прав людини постраждалих від сексуального насильства, автори та авторки Звіту доходять до висновку, що у справах про зґвалтування укладання угоди про примирення є недоцільним, незалежно від контексту. По перше, те, що тенденція до примирення є характерною рисою справ про домашнє насильство - це загальноприйнятий факт.¹⁶² Докази подібної тенденції до примирення можуть стосуватися не лише випадків домашнього насильства, але й інших ситуацій, в яких виникають нерівні владні стосунки між кривдником та жертвою (зокрема в межах одної інституції).

[юристок України «ЮрФем» про виконання Україною Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством 2023](#) (URFEM SHADOW REPORT for GREVIO on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence by Ukraine), с. 37-38.

¹⁶⁰ [Картка законопроекту - Законотворчість](#)

¹⁶¹ [Пояснювальна доповідь](#) до Стамбульської конвенції (Explanatory Report to The Istanbul Convention), п. 252.

¹⁶² Див., наприклад, [Кодекс королівських прокурорів, Правові настанови, Домашнє насильство](#) (Code for Crown Prosecutors, Legal Guidance, Domestic Abuse).

Більше того, примирення кривдника з жертвою ніколи не варто розглядати як пом'якшувальну обставину у справах про зґвалтування, оскільки таке рішення може сприяти формуванню культури безкарності кривдників.¹⁶³ Відповідно до чинної редакції ККУ, угода про примирення у справі про зґвалтування завжди призводить до скорочення терміну покарання для обвинуваченого.¹⁶⁴ Але факт скоєння зґвалтування залишається незмінним.¹⁶⁵ Стаття 45 Конвенції вимагає від держав вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення покарання ефективними, пропорційними та переконливими санкціями з урахуванням ступеня тяжкості правопорушень.¹⁶⁶

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Автори та авторки звіту рекомендують внести зміни до ч. 3 ст. 469 КПК України (та пов'язаних положень кримінального законодавства), передбачивши розгляд угод про примирення щодо злочинів, які підпадають під дію положень Конвенції, лише у справах, **які відносяться до категорії кримінальних проступків**, за ініціативою жертви **та за рекомендацією її представника**.
- Для постраждалих, які виявили бажання укласти угоду про примирення, але не мають представника, автори та авторки рекомендують державі **автоматично** забезпечувати можливість звернення до кваліфікованого юридичного представника, який зможе надати постраждалим повну інформацію про їхні права та обов'язки, а також ризики, пов'язані з укладенням такої угоди **до** прийняття рішення про початок процесу примирення.

4. Слідчі експерименти

Проведення слідчих експериментів здійснюється відповідно до Статті 240 КПК України, у якій зазначено, що «[з] метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань».¹⁶⁷

У Статті 240(4) КПК чітко вказано, що «проведення слідчого експерименту допускається **за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода**».

¹⁶³ Equality Now, [Ефективне розслідування, переслідування та розгляд справ про сексуальне насильство. Посібник для фахівців-практиків у Грузії](#) (Effectively Investigating, Prosecuting and Adjudicating Sexual Violence Crimes; a Manual for Practitioners in Georgia), вересень 2021 року, с. 86.

¹⁶⁴ Див., наприклад, [Єдиний державний реєстр судових рішень](#) Справа № 464/3073/23, Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 28 червня 2023 року.

¹⁶⁵ [Звіт GREVIO про базову оцінку та результати Іспанії](#) (GREVIO's Baseline Report on Spain), п. 222.

¹⁶⁶ Див. також там само п. 224.

¹⁶⁷ [Кримінальний кодекс України](#), Стаття 240 (1).

Слідчий експеримент - це відтворення подій та обставин злочину, щодо якого проводиться розслідування, на реальному місці скоєння злочину.¹⁶⁸ До проведення слідчих експериментів можуть залучатися сторони справи, а саме підозрювані, потерпілі, представники сторони захисту, свідки та представники потерпілих.¹⁶⁹ Особи можуть залучатися до проведення слідчих експериментів з метою перевірки достовірності їхніх свідчень.¹⁷⁰ Більше того, перед проведенням слідчого експерименту представники уповноважених органів зобов'язані провести допит потерпілої особи та обвинуваченої особи.

Попри те, що слідчі експерименти можуть сприяти встановленню обставин певних злочинів (очевидним прикладом є дорожньо-транспортні пригоди), проведення слідчих експериментів за участю сторін у справах за фактом зґвалтування та інших форм сексуального насильства на будь-якій стадії кримінального провадження повністю суперечить зобов'язанням України щодо впровадження положень Конвенції. Адже, відповідно до Конвенції, Сторони зобов'язані вживати заходів для уникнення повторної віктимізації (див. попередні пункти Звіту).¹⁷¹

Не можна недооцінювати травмуючий вплив слідчих експериментів на постраждалих від зґвалтування. Перед проведенням слідчого експерименту, представники правоохоронних органів проводять допит постраждалої особи. І після цього, постраждала особа, що погодилась на участь у слідчому експерименті вимушена повторити свої свідчення, знову проживаючи момент нападу на місці злочину, за обставин, що відтворюють обставини злочину та в контексті, який може передбачати участь кривдника. Усе це примушує жертву вкотре пережити зґвалтування. Проведення слідчих експериментів в справах про зґвалтування - це жорстока, принизлива та дискримінаційна практика.

Автори та авторки Звіту наполягають на тому, що усі постраждалі від сексуального насильства, незалежно від контексту, повинні мати доступ до правосуддя без ризику повторної віктимізації та травматизації. У справах про зґвалтування та інші форми сексуального насильства ризику для жертви, пов'язані з участю в слідчому експерименті, завжди значно перевищуватимуть доказову цінність результатів такого експерименту.

Автори та авторки Звіту надають рекомендації наведені далі для усунення вищезгаданих дискримінаційних практик проведення розслідування та закликають до впровадження

---

¹⁶⁸ Анна Кашпур, «Проведення слідчого експерименту під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми» (2022), Підприємництво, господарство і право № 5, с. 133-139, doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.5.19>.

¹⁶⁹ [Кримінальний кодекс України](#), Стаття 240 (3).

¹⁷⁰ М.Г. Щербаковський, «Слідчий експеримент при розслідуванні знищення або пошкодження майна» (2023), Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ №2 (101), Частина перша, с. 323-333, doi: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.29>; Анна Кашпур, «Проведення слідчого експерименту під час розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми» (2022), Підприємництво, господарство і право № 5, с. 133-139, doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.5.19>.

¹⁷¹ [Стамбульська конвенція](#) (Istanbul Convention), Стаття 18(3); Стаття 56(1).

гендерно поінформованого підходу, орієнтованого на постраждалих під час розслідування та переслідування усіх форм насильства, що їх охоплює Конвенція.¹⁷²

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Уповноваженим органам прокуратури та слідства підготувати рекомендації чи настанови щодо недопущення проведення слідчих експериментів із залученням осіб, що пережили зґвалтування.

---

¹⁷² Див. Розділи VII та XII Звіту.